

Noora Elonen

Ilo ja hyvä mieli ovat oikeaa hyvinvointia

Tutkimus kulttuurin ja taiteen hyödyntämisestä eri kohderyhmien hyvinvoinnin edistämiseksi Suomessa

Pori Jazz kaupungin kulttuurisen
hyvinvoinnin edistäjänä -hankkeen loppuraportti

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Porin yksikkö

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
2016

ISBN 978-952-03-0253-5 (verkkojulkaisu)

Noora Elonen

Ilo ja hyvä mieli ovat oikeaa hyvinvointia

Tutkimus kulttuurin ja taiteen hyödyntämisestä eri kohderyhmien hyvinvoinnin edistämisessä Suomessa. Pori Jazz kaupungin kulttuurisen hyvinvoinnin edistäjänä -hankkeen loppuraportti.

Tiivistelmä

Tämä tutkimus perehtyy kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin välisiin yhteyksiin. Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutukset eivät ole uusi asia, mutta teemasta on kiinnostuttu tarkemmin 1990-luvun alkupuolella. Kulttuuria ja taidetta alettiin tuoda uusille kentille, ennen kaikkea sosiaali- ja terveysalalle. Puhutaan taiteen soveltavasta käytöstä, mikä tarkoittaa taiteellista toimintaa, jonka päätarkoitus ei ole taiteellinen lopputulos, vaan tekemisen prosessi ja sen vaikutukset yksittäisiin osallistujiin ja kohderyhmiin.

Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista on erilaisia näkemyksiä. Toiset painottavat niiden tuomaa sosiaalista pääomaa ja yhteisöllisyyttä, toiset iloa ja merkityksellisiä kokemuksia. Toiset puolestaan puhuvat eliniän pitenemisestä, stressin vähenemisestä ja paremmasta koetusta terveydestä. Teeman ympärille on syntynyt erilaisia hankkeita ja tutkimuksia myös Suomessa.

Tutkimus selvittää, mille kohderyhmille kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia on maassamme haluttu tarjota. Tutkimus on toteutettu review -tutkimuksen tavoin. Aineistona on käytetty tutkimusjulkaisuja ja hankeraportteja (yhteensä 53 julkaisua). Kuvailevan ja kartoittavan tutkimuksen aineisto analysoitiin luokittelemalla.

Tutkimus tuotti yhdeksän eri kohderyhmää, joille kulttuuria ja hyvinvointia on hyödynnetty hyvinvoinnin edistämisessä: ikäihmiset; lapset, nuoret, perheet; työyhteisöt, työelämä, työhyvinvointi; mielenterveys- ja päihdekuntoutus, maahanmuuttajat, syrjäytymisen ehkäiseminen, kehitysvammaiset, yhteisöllisyyden ja vuorovaikutuksen lisääminen ja tukeminen, ja muut. Suurin kohderyhmä ovat ikäihmiset. Järjestettyä kulttuuri- ja taidetoimintaa on erilaista, kuten työpajoja, erilaisia esityksiä, kulttuurin harrastamista, tapahtumiin osallistumista ja itse taiteen tuottamista.

Tutkimustulosten mukaan olennaista on järjestää ja tuottaa kohderyhmille heille sopivaa ja mielekästä kulttuuri- ja taidetoimintaa. Tärkeänä seikkana korostui yhteistyö eri alojen, kuten sosiaali- ja terveysalan ja kulttuurialan, välillä sujuvan ja jatkuvan yhteistyön takaamiseksi. Pysyvien toimintojen luominen nähtiin haasteeksi. Taitelijoiden kouluttaminen ja työllistäminen näyttäytyi merkittävänä asiana toimintojen jatkuvuuden kannalta.

Avainsanat: kulttuuri, taide, hyvinvointi, taiteen soveltava käyttö, osallisuus, terveys

Esipuhe

Tämä tutkimus on osa Tampereen yliopiston Porin yksikön ja Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen koulutusohjelman yhteistyöhanketta ”Pori Jazz kaupungin kulttuurisen hyvinvoinnin edistäjänä”. Hanke tähtää paitsi kulttuurituotannollista toimintaa koskeviin tutkimustuloksiin, myös Porin kaupungin tapahtumatuotantoon perustuvan identiteetin vahvistamiseen ja kehittämiseen. Keskeistä on myös hyvinvointipalvelujen kysymysten tarkastelu, mikä on erityisenä kiinnostuksen kohteena Tampereen yliopiston Porin yksikön osuudessa.

Esitän tässä raportissa hankkeen tulokset Tampereen yliopiston Porin yksikön tutkimusteemasta. Raportti käsittelee kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä. Aikaisemmissa tutkimuksissa kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutukset on osoitettu monin eri tavoin. Näitä vaikutuksia ovat muun muassa parempi koettu terveys, elämykset, yhteisöllisyys sekä viihtyvyys ja kauneus elinympäristössä. Käsillä olevan tutkimuksen kiinnostus kohdistuu niihin kohderyhmiin, joille kulttuuria ja taidetta on sovellettu hyvinvoinnin edistämiseksi eri hankkeissa ja tutkimuksissa Suomessa. Tutkimusaineistona on käytetty suomalaisia tutkimus- ja hankeraportteja, jotka käsittelevät kulttuuria, taidetta ja hyvinvointia.

Tulin mukaan hankkeeseen juuri, kun olin saanut valmiiksi yhteiskuntatieteiden maisterin tutkintoon sosiologian alalta vaadittavat opinnot. Siten tämän nyt raportointivaiheessa olevan, tammi-syyskuussa 2016 toteutetun tutkimusprosessin tavoitteena oli myös oppia uudesta aiheesta sekä mennä oman tutun alueen ulkopuolelle. Tutkimus valmistui kahden muun hankkeen ohella, mikä oli osaltaan haaste. Tutkimus tuotti kuitenkin kattavan ja silmiä avartavan katsauksen kulttuurin, taiteen ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä, sekä siitä, miten kulttuuria ja taidetta voidaan hyödyntää sekä viedä uusille kentille ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi. Erityisen piirteen tutkimuksen tekoon toi ajankohtainen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen uudistus, mikä tulee muuttamaan toimintaympäristöä palveluiden, yhteistyön sekä toimintamallien ja -käytänteiden näkökulmasta. Lisäksi tutkimuksen tekeminen oli silmien avaus uudelle näkemykselle hyvinvoinnista. Ei ole uusi asia, että mielen hyvinvointi on erittäin tärkeässä osassa ihmisen hyvinvoinnin kokonaisuutta. Tutkimusaineiston kautta kuitenkin havahduttiin siihen, kuinka hyvä mieli ja ilo on tunnustettu ja tunnistettu oikeaksi ja hyväksyttäväksi hyvinvoinniksi, mitä voidaan ja mitä kannattaa tukea, edistää ja kehittää tutkimus- ja hanketoiminnan avulla.

Kiitän sosiaalipolitiikan professori Satu Kalliola Tampereen yliopiston Porin yksiköstä, joka auttoi ideoimaan tutkimusta sekä neuvoi käytännön toteutuksessa. Lisäksi kiitokset kuuluvat Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen koulutusohjelmasta professori Anna Sivulalle sekä FM Riikka Kaivola-Häyrylle, jotka toivat teemaan näkemystään kulttuuriperinnön alalta.

Porissa 23. syyskuuta 2016

YTM Noora Elonen

Sisällys

1.	JOHDANTO.....	1
1.	HYVINVOINNIN JA KULTTUURIN KÄSITTEET	3
2.	KULTTUURI JA TAIDE HYVINVOINTIA EDISTÄMÄSSÄ.....	6
2.1.	Mistä innostus lähti	6
2.2.	Eri näkökulmia kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin väliseen yhteyteen.....	7
3.	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	14
3.1.	Tutkimuskysymys.....	14
3.2.	Aineistonkeruu ja aineiston esittely	14
3.3.	Aineiston analyysi.....	15
4.	TULOKSET	17
4.1.	Ikäihmiset	18
4.1.1.	Ikäihmiset palvelukodeissa	19
4.1.2.	Muistisairaat ikäihmiset	21
4.2.	Lapset, nuoret, perheet.....	24
4.2.1.	Lastensuojelun asiakkaat sekä erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret.....	25
4.2.2.	Syrjäytymisen ehkäiseminen	26
4.2.3.	Koulut ja päiväkodit.....	26
4.2.4.	Perheet	27
4.3.	Työyhteisöt, työelämä, työhyvinvointi	30
4.3.1.	Taiteilijoiden työllistäminen sekä osaamisen ja yhteistyön kehittäminen.....	30
4.3.2.	Työyhteisön tai työntekijän työhyvinvoinnin edistäminen ja kehittäminen.....	31
4.4.	Mielenterveys- ja päihdekuntoutus	35
4.4.1.	Mielenterveyskuntoutus	35
4.4.2.	Päihdekuntoutus.....	36
4.5.	Maahanmuuttajat.....	38
4.5.1.	Maahanmuuttajien syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen ja kotouttaminen	38
4.5.2.	Eri-ikäiset ja eri kulttuuritaustoista tulevat maahanmuuttajat	39
4.6.	Syrjäytymisen ehkäiseminen	41
4.7.	Kehitysvammaiset.....	44
4.8.	Yhteisöllisyyden ja vuorovaikutuksen lisääminen ja tukeminen	46
4.9.	Muut	48
5.	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA.....	50
6.	LÄHTEET JA AINEISTO	55

1. JOHDANTO

Jokaisella ihmisellä on oikeus kulttuuriin ja taiteeseen:

”Jokaisella on oikeus vapaasti osallistua yhteiskunnan sivistyselämään, nauttia taiteista sekä päästä osalliseksi tieteen edistyksen mukanaan tuomista eduista.” (Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, 27 artikla)

Melkein kaikki voivat samaistua siihen, kun kuulee hyvän laulun, käy mukavassa taidenäyttelyssä, näkee mielenkiintoisen elokuvan tai käy viikoittain käsityökerhossa, ja siitä tulee hyvä mieli. Tämä hyvä mieli on tunnustettu ja tunnustettu oikeaksi hyvinvoinniksi. Kulttuuri ja taide tuottavat ihmisille moninaista hyvinvointia, eikä sitä sovi jättää huomioimatta.

Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutukset eivät sinänsä ole uusi asia. Medikalisaatiosta eli lääketieteellistymisestä on puhuttu jo 1970-luvulta asti, mikä on vaikuttanut siihen, että lääketieteellistä hoitoa on arvostettu korkealle erityisesti Länsimaissa. Näin ollen muunlainen hyvinvointi on jäänyt hieman syrjään. Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksiin on alettu kiinnittämään enemmän huomiota 1990-luvun alusta lähtien Unescon ja YK:n Arts In Hospital –hankkeen myötä, jossa taidetta ja kulttuuria tuotiin sairaaloihin ja hoivaympäristöihin. Arts In Hospital –hanke on levinnyt myös Suomeen.

Tampereen yliopiston Porin yksikön sekä Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen Porin yksikön yhteistyöhankkeessa toteutetaan tutkimus, joka käsittelee kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin yhteyksiä. Tarkoituksena on selvittää, mille kohderyhmille kulttuurin ja taiteen hyvinvointia tuottavia vaikutuksia on hyödynnetty Suomessa. Tutkimus tuottaa käytännönläheistä tietoa kulttuurin ja taiteen käytöstä hyvinvoinnin edistämässä Suomessa, sekä tietoa aukkokohtista ja tutkimustarpeista tästä teemasta.

Tutkimus on ajankohtainen myös sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen uudistusta (sote -uudistus) silmällä pitäen. Monet terveyden taustatekijät eivät ole terveyssektorin hoidettavissa, ja näissä korostuu yhteiskunnan muiden sektoreiden, kuten kulttuuritoiminnan, merkitys ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin (von Brandenburg 2008). Sosiaali- ja terveyspalvelujen siirtyessä maakunnallisille sote -organisaatioille, jää kuntien tehtäväksi edelleen hyvinvoinnin edistämistyö (esimerkiksi varhaiskasvatus, yleinen kulttuuritoiminta, kirjastopalvelut, elinkeinoelämän edistäminen), paikallisen identiteetin ja demokratian kehittäminen sekä elinvoiman edistäminen. Pahoinvoinnin kustannukset ovat suuremmat kuin hyvinvoinnin edistämisen kustannukset, joten mikä olisikaan parempaa kuntalaisten hyvinvoinnin edistämistä kuin monipuolinen kulttuuri- ja taidetoiminta.

Tutkimuksen nimi ”Ilo ja hyvä mieli ovat oikeaa hyvinvointia” kumpuaa lukuisista hanke- ja tutkimusraporteista ja niiden antamasta kuvasta kulttuuri- ja taidetoiminnan vaikutuksista. Lausahdus syntyi pohdittaessa raporttien ja tutkimusten oikeaa ydintä. Yhtälö ei ole monimutkainen: kun ihminen nauttii

jostain ja saa itselleen mieluisia virikkeitä, hänelle tulee hyvä mieli. Hyvä mieli, muiden kulttuuri- ja taidetoiminnan positiivisten vaikutusten joukossa, on osa ihmisen hyvinvointia.

Tämä raportti koostuu kuudesta pääluvusta. Johdannon jälkeen esitellään kulttuurin ja hyvinvoinnin monimuotoiset käsitteet ja sen, mitä niillä tässä yhteydessä tarkoitetaan. Kolmannessa luvussa käydään läpi aikaisempia tutkimuksia aiheesta, jonka jälkeen kerrotaan aineiston keräämisestä sekä analyysin etenemisestä. Viidennessä luvussa esitellään tutkimuksen tuottamat tulokset jaoteltuna yhdeksään alalukuun. Lopuksi esitetään vielä johtopäätökset sekä pohdintaa aiheesta.

1. HYVINVOINNIN JA KULTTUURIN KÄSITTEET

Hyvinvoinnin käsite on laaja. Yleisesti ottaen se tarkoittaa ihmisen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja emotionaalista hyvää oloa. Hyvinvoinnin yksiselitteinen määrittäminen on hankalaa, ja enemmän pohditaankin sitä, mitkä asiat tuottavat hyvinvointia. Toisille ihmisille hyvinvointi merkitsee ensisijaisesti terveyttä, asumista ja toimeentuloa, toisille puolestaan hyviä ihmissuhteita, turvallisuutta, puhdasta ympäristöä ja mahdollisuutta itsensä toteuttamiseen. Liikasen (2010, 37) mukaan hyvinvointi tarkoittaa tasapainoista kokonaisuutta, joka syntyy ihmisen itsensä, hänen läheistensä, lähiympäristön ja palvelujärjestelmän toiminnan sekä yhteiskuntapolitiikan tuloksena.

Hyvinvointia on myös jaoteltu eri tavoin, ja yhden jaottelun mukaan se koostuu sekä objektiivisista mitattavista asioista että subjektiivisista henkilökohtaisista arvostuksista ja tuntemuksista. Allardtin (1976) mukaan molemmat osapuolet ovat tärkeitä tekijöitä hyvinvoinnin saavuttamisessa, mutta kuitenkin melko riippumattomia toisistaan. Ihmisillä voi siis olla korkea elintaso, mutta se ei takaa hyvää elämänlaatua, jos sitä ei koeta subjektiivisesti mielekkääksi. Usein siis ajatellaan, että hyvinvoiva ihminen tarvitsee muutakin kuin vain perustarpeiden tyydyttämisen. Hyvinvoivalla ihmisellä olisi siis tarpeiden tyydyttämisen jälkeen vielä kykyä ja mahdollisuuksia virkistäytymiseen, lepoon, läheisten kanssa olemiseen ja mielekkääseen tekemiseen. Hyvinvointi tarkoittaa ihmisille eri asioita eri elämänkaaren vaiheissa. Esimerkiksi lapsuudessa korostuu vanhemmilta saatava huolenpito ja turva, nuorena itsensä toteuttaminen ja kaverisuhteet, ja ikääntyneenä toimintakyky ja itsenäinen selviytyminen. (STM 2007, 11; Allardt 1976, 9-10.)

Erik Allardt määrittelee hyvinvoinnin koostuvan kolmesta osa-alueesta: having (elintaso), loving (yhteisyysuhteet) ja being (itsensä toteuttamisen muodot). Jokaisen osa-alueen hän on vielä jakanut osiin. Allardtin mukaan hyvinvointi on tila, jossa ihmisellä on mahdollisuus saada nämä keskeiset tarpeensa tyydytetyksi, ja näin ollen hyvinvoinnin aste määräytyy tarpeentyydytyksen asteesta. Onni ja onnellisuus puolestaan liittyvät ihmisen subjektiivisiin elämyksiin ja tunteisiin, ja onnellisuuden aste riippuu siitä, kuinka onnellisiksi ihmiset itsensä kokevat. (Allardt 1976, 21, 39–47.)

Elintason arvot Allardt määrittelee perustaviksi arvoiksi, sillä ne määrittelevät yleiset raamit elämiselle. Elintasaan kuuluu terveys, elintarvikkeiden kulutus, koulutus, asuinolot, työllisyys, virkistys ja vapaa-aika sekä ihmisoikeudet. Yhteisyysuhteilla hän tarkoittaa ihmisen tarvetta kuulua jäsenenä sosiaalisiin suhteisiin ja verkostoihin, joissa ilmaistaan toisista välittäminen ja pitäminen. Tähän kuuluu muun muassa rakkaus, toveruus ja solidaarisuus. Yhteisyyden avulla ihminen pystyy myös toteuttamaan muita arvoja. Itsensä toteuttamiseen puolestaan kuuluu neljä eri osatekijää: yksilöä pidetään persoonana, yksilö saa osakseen arvontoa, yksilöllä on mahdollisuus harrastuksiin ja vapaa-ajan toimintaan ja yksilöllä on mahdollisuus poliittiseen osallistumiseen. (Emt.)

Kulttuurin ja taiteen merkitys ihmisen hyvän elämän kannalta voidaan nähdä etenkin subjektiivisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Kulttuurin ja taiteen avulla ihmisellä on mahdollisuus ilmaista itseään sekä peilata omia tuntemuksiaan ja hahmottaa omaa elämäänsä. Samalla ihmisen sosiaalinen verkosto voi

laajentua ja hän voi kokea kuuluvansa erilaisiin yhteisöihin taiteen ja kulttuurin kautta. Eväsoja (2010) puhuu mielen hyvinvoinnista, jonka hän yhdistää sosiaaliseen hyvinvointiin. Kun mieli voi hyvin, se auttaa ihmistä jaksamaan, pärjäämään ja innostumaan arjesta sekä elämän mahdollisuuksista. Terveys on enemmän kuin sairauden poissaoloa, ja Eväsoja korostaakin, että esimerkiksi taiteilla ja kulttuurilla voi olla vahvempi vaikutus ihmisen hyvinvointiin kuin lääkkeillä. Japanissa arjen estetiikka on erityisen tärkeässä roolissa, ja siellä esimerkiksi raskaana oleville naisille suositellaan mielen hyvinvointiin panostamista katselemalla kauniita kuvia ja kuuntelemalla kaunista musiikkia.

Myös kulttuuri on laaja käsite, joten on tärkeä selventää, mitä kaikkea sillä voidaan tarkoittaa. Honkasalo (2013) puhuu artikkelissaan kulttuurin kahdesta määrittävistä, jotka ovat suppea ja laaja kulttuurin käsite. Laaja määritelmä kulttuurista voidaan ymmärtää opittuna ja sisäistettynä käyttäytymisenä, elämäntapoina, arvoina ja kokemuksina. Tämä korostuu monikulttuurisissa yhteisöissä. Suppeampi määritelmä keskittyy kulttuuripalvelujen tuotantoon ja kulutukseen, kuten kirjallisuuteen, kuvataiteeseen ja teatteriin.

Laajimmillaan kulttuurilla voidaan siis tarkoittaa kaikkea inhimillistä toimintaa (Liikanen 2010, 36.) Se liitetään elämänmalleihin, perinteisiin, arvoihin sekä merkityksiin. Kulttuurin ilmenemismuotoja ovat esimerkiksi teatteri, elokuva, kirjallisuus, musiikki, tanssi, kuvataide ja arkkitehtuuri (suppea määritelmä). Hyvinvoinnin kannalta kulttuuri voidaan ajatella esimerkiksi arvona ja merkityksenä itsessään, tai välineenä edistämässä jotain toista päämäärää, kuten hyvinvointia tai kasvatusta. Itseisarvon ja välinearvon lisäksi kulttuurilla voidaan nähdä olevan myös transformoiva funktio, mikä tarkoittaa näkemystä kulttuurista yhteisöä tai aluetta muuntavana tekijänä. (von Brandenburg 2008, 16–17.)

Taide ja kulttuuri samaistetaan usein toisiinsa, vaikka ne eivät tarkoita samaa asiaa. Kulttuuri on laaja käsite, jonka sisälle taide sijoittuu. Kulttuuri on siis enemmän kuin taide. Taide puolestaan tarkoittaa yksilön luovaa toimintaa yhteisössä, ja se voi toimia kulttuurin liikkeelle panevana voimana. Sen avulla ihminen voi toteuttaa luovuuttaan ja ilmaista itseään. OPM:n (2002) raportin mukaan taide voi luoda luovaa-, sosiaalista- ja taloudellista pääomaa, sekä toimia alueellisenä ja paikallisena kehitystekijänä. Esimerkiksi sosiaalisena pääomana taide voi lisätä yhteisön kiinteyttä tuottamalla sitä kiinteyttävää symbolimaailmaa, edistämällä vuoropuhelua toimijoiden välillä ja antamalla voimaa ja merkitystä elämään. (OPM 2002, 9-10, 39–52.)

Taide ja kulttuuri on aikaisemmin liitetty vahvasti elitistiseen maailmaan, ja siksi niitä on jossain määrin myös vierastettu. Taidetta ja kulttuuria on kuitenkin tuotu yhä lähemmäs tavallisia kansalaisia ja heidän arkeaan, jolloin suuremmalla osalla ihmisiä on mahdollisuus osallistumiseen, vaikuttamiseen ja toimijuuteen taiteen ja kulttuurin parissa. 1960-luvun lopulta lähtien onkin toteutettu demokraattista kulttuuripolitiikkaa, jossa taide- ja kulttuuripalvelut haluttiin tuoda tasa-arvoisesti kaikkien saataville alueellisista ja sosiaalisista eroista riippumatta. (Pirnes & Tiihonen, 2010.)

Tässä tutkimuksessa hyvinvointi ymmärretään laajasti ihmisen kokonaisvaltaiseksi hyväksi oloksi ja mielekkääksi elämäksi. Hyvinvointi nähdään kokonaisuutena. Tämän tutkimuksen painotus on Allardtin (1976) jaottelun mukaan ennen kaikkea being –osa-alueessa, joka nähdään osana ihmisen hyvinvoinnin

kokonaisuutta. Tässä tutkimuksessa kulttuurilla viitataan ensisijaisesti suppeaan käsitykseen kulttuurista, eli painotetaan kulttuuripalvelujen kulutusta ja tuottamista. Osallistuminen kulttuuritapahtumiin ja – toimintaan, harrastaminen, vaikuttaminen, kokeminen, seuraaminen ja toimiminen ovat pääosassa tässä tutkimuksessa.

2. KULTTUURI JA TAIDE HYVINVOINTIA EDISTÄMÄSSÄ

Kulttuurin ja taiteen on tutkitusti osoitettu tuottavan ja edistävän ihmisten hyvinvointia. Meillä Suomessa Antti Karisto (1996) on nimennyt kulttuurin ja taiteen sosiaaliset vaikutukset näkymättömäksi sosiaalipolitiikaksi, sillä niiden avulla ihmiset voivat kartuttaa voimavarojaan ja löytää uudenlaisia välineitä hyvinvointinsa edistämiseksi. Kariston mukaan kulttuuri voikin toimia voimaannuttavana prosessina siten, että ihminen pystyy löytämään hyvinvointia olemassa olevista resursseista. Tämän luvun tarkoituksena on esitellä tutkimustuloksia ja havaintoja kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin yhteyksistä ja avata sitä, mistä innostus kulttuurin ja taiteen käytöstä hyvinvoinnin edistämässä lähti liikkeelle.

2.1. Mistä innostus lähti

Kulttuuria ja taidetta on hyödynnetty ihmisten hyvinvoinnin edistämässä jo pitkään, esimerkiksi osana erilaisia terapioita. 1990-luvun alussa teemasta kiinnostuttiin kuitenkin enenevässä määrin, kun YK:n ja Unescon aloitteesta syntyi Arts In Hospital –hanke (taidetta sairaaloihin). Hanke levisi 18 maahan, Suomi mukaan lukien. Arts In Hospital –hankkeen tavoitteena oli lisätä hoitolaitosten viihtyisyyttä taiteen keinoin sekä liittää taide- ja kulttuuritoiminta osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon hoitotyötä, kuntoutusta ja työmenetelmiä. Hankkeen perusajatuksena oli, että jokaisella on oikeus taiteeseen ja kulttuuriin. Arts In Hospital kytkeytyi osaksi YK:n kulttuurikehityksen vuosikymmenen 1988–1997 tavoitteita. (Liikanen 2003.) Arts In Hospital –hankkeen innostamana Suomeen on syntynyt Terveyttä kulttuurista –verkosto, jossa on jo noin 300 jäsentä. Verkoston tarkoituksena on edistää taiteen ja kulttuurin käyttöä hyvinvointialalla Suomessa.

Arts In Hospital –hankkeen alle on syntynyt monia erilaisia projekteja. VTT Hanna-Liisa Liikasen väitöskirjaa voidaan pitää tämän teeman merkkipaaluna Suomessa. Hän jakaa Arts In Hospital –hankkeen alle syntyneet projektit neljään eri kategoriaan, joita ovat terapeutin-, lääketieteellinen-, hoitotieteellinen- ja sosiaalinen kategoria. Terapeutin kategoriaan kuuluvat projektit, joissa taide toimii hoitoprosessin apuna, kun potilas ei muuten pysty ilmaisemaan itseään. Lääketieteellisiin projekteihin kuuluvat ne, joissa hoitoympäristö ”herkistetään” taiteen ja kulttuurin avulla potilaan paranemisen mahdollistamiseksi. Hoitotieteelliseen kuuluvat ne projektit, joissa tavoitteena on hoitotyön kehittäminen ja henkilökunnan kouluttaminen. Sosiaaliseen kategoriaan kuuluvat puolestaan ne projektit, joissa taide- ja kulttuuritoiminta nähdään elämän sisällön, merkityksen ja hallinnan välineenä. (Liikanen 2003, 17.)

Kun taide- ja kulttuuritoiminta tuodaan uusille kentille, puhutaan taiteen soveltavasta käytöstä. Tätä edusti myös Arts In Hospital –hanke, joka toi taiteen- ja kulttuurin sosiaali- ja terveydenhuollon kentälle. Taiteen soveltava käyttö tarkoittaa taiteellista toimintaa, jonka päätarkoitus ei ole taiteellinen lopputulos, vaan tekemisen prosessi ja sen vaikutukset yksittäisiin osallistujiin ja kohderyhmiin. On silti otettava huomioon, että taiteen perusluonne katoaa, jos sen itseisarvoa ei tunnusteta. Taiteen soveltava käyttö onkin tasapainoilua välineellisen käytön ja itseisarvon välillä. (esim. von Brandenburg 2008, Liikanen 2010, OPM 2002.)

Liikasen (2010, 36–37) mukaan taiteen soveltavana käyttönä voidaan pitää myös koko yhteiskunnan kehittämistä taiteen keinoin. Se tuo taiteen lähemmäksi yhteisöä.

Taiteen soveltavan käytön tavoitteet määräytyvät aina osallistuvan kohderyhmän lähtökohdista käsin. Tavoitteena voi olla esimerkiksi terveyden edistäminen tai syrjäytymisen ehkäiseminen. Samalla toiminta edistää taiteilijoiden työllistymistä, sillä toiminnan kautta syntyy työtilaisuuksia ja uudenlaista yhteistyötä taide- ja kulttuurialan sekä muiden alojen välille. Puhutaan myös voimauttavasta taidetoiminnasta, taidelähtöisistä työskentelymenetelmistä, yhteisötaiteesta ja sosiokulttuurisista menetelmistä. (esim. von Brandenburg 2008, Liikanen 2010, OPM 2002.) Yhteisötaide tarkoittaa sitä, että taidetta tehdään jonkin yhteisön ehdoilla, yhteisön jäsenten kanssa ja heitä varten. Yhteisötaide on siis taidetta, jota amatööriryhmä tekee yhteistyössä ammattitaiteilijan kanssa. (Mäki 2007.) Sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena on puolestaan kulttuurisen tasa-arvon lisääminen, jossa innostajat toimivat välittäjinä taiteen ja kansan välillä (von Brandenburg 2008, 36).

Taiteen soveltava käyttö lisääntyy pikku hiljaa Suomessa, ja se vaatiikin aivan omanlaistaan koulutusta taiteilijoille. Uusia taitoja ja tietoa täytyy haalia esimerkiksi liiketoimintaosaamisen, tuotteistamisen ja yrittäjyyden puolelta sekä siltä alalta, missä taidetta soveltaa. Näin ollen taiteilijoiden työnkuvan voidaan nähdä laajenevan esteettisen mielihyvän tuottamisesta kohti yhteiskunnallista vastuuta. (esim. von Brandenburg 2008, Liikanen 2010, OPM 2002.)

2.2. Eri näkökulmia kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin väliseen yhteyteen

Kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin yhteyttä on lähestytty eri näkökulmista, ja näkemys kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista on moninainen. Toiset puhuvat sosiaalisen pääoman ja me-hengen puolesta ja toiset eliniän pitenemisestä ja terveyden kohenemisestä. Toiset painottavat taide- ja kulttuurikokemuksen merkityksellisyyttä itsessään ihmisen tarpeiden kannalta, toiset korostavat taide- ja kulttuuritoiminnan tuovan voimauttavia elämyksiä. Osa puhuu jopa siitä, että taide- ja kulttuuritoiminta voivat olla ihmiselle syy elää.

Vuonna 2007 hyväksytyn Terveyden edistämisen politiikkaohjelman yhteydessä käynnistettiin Hanna-Liisa Liikasen johtama Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia –toimintaohjelma vuosille 2010-2014. Toimintaohjelman tavoitteina olivat hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin sekä osallisuuden lisääminen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla. Painopistealueiksi määriteltiin 1) kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristön edistäjänä, 2) taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä 3) työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin. Toimintaohjelman ehdotuksessa on listattuna 18 toimenpide-ehdotusta tavoitteiden saavuttamiseen.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia –ehdotus toimintaohjelmaksi 2010-2014 –julkaisussa Liikanen (2010) on laatinut alan kirjallisuuskatsauksen pohjalta laajan kymmenosaisen luettelon saaduista tutkimustuloksista kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista:

- ”1. Koettu hyvinvointi ja elämänlaatu lisääntyvät kulttuuritoiminnan myötä (Matarasso 1997; Bowling & Cabriel 2004; Galloway 2007);
2. Kulttuuri lisää sosiaalista yhdessäoloa, sosiaalista pääomaa ja aktivoi kanssakäymiseen (Hyypä 2002; Hyypä ym. 2008; Liikanen 2003; Karisto ym. 2000; Jeannotte 2003; Clift & Hancox 2001; Wikström 2003; Järvelä ym. 2007; Nummela 2008);
3. Osallistumalla kulttuuriharrastuksiin ihminen tuntee kuuluvansa johonkin itseään tukevaan yhteisöön (Karisto 1996 ; Matarasso 1999; Hyypä 2005 ym.; Hyypä ym. 2008; Hohenthal-Antin 2001);
4. Osallistumalla kulttuuritoimintaan ihminen tuntee saavuttavansa jotakin sekä hallitsevansa tilanteita ja ympäristöään paremmin (Kilroy ym. 2007; Ulrich 2007; Jeannotte 2006);
5. Itsetunto vahvistuu taide- ja kulttuuriharrastusten myötä saatujen uusien kokemusten, kommunikoinnin, avoimuuden ja empatian tunteiden myötä (Bardy ym. 2001; 2005; Kantonen 2005; Hohenthal-Antin 2007);
6. Aktiivinen kulttuuriharrastaminen vaikuttaa elinajan odotetta pidentävästi (Bygren ym. 1996; Konlaan 2001; Johansson ym. 2001; Väänänen ym. 2009);
7. Kulttuuriin osallistumisen seurauksena on mitattu fysiologisia muutoksia stressitasossa, verenpaineen laskuna ja hormonaalisina tasoina (Konlaan 2001; Wikström 2003; Ulrich 1999; Cohen 2006);
8. Kulttuuri, taide ja sosiokulttuurinen toiminta vaikuttavat myönteisesti muisti- ja aivotoimintoihin (Särkämö ym. 2008; Hannemann 2006; Holthe ym. 2007; Wilson ym. 2007; Small ym. 2007; Götell ym. 2008; Ravelin 2008);
9. Työhyvinvointi lisääntyy kulttuurin myötä (Staricoff ym. 2003; Nuutinen 2008; von Brandenburg 2009);
10. Luonnolla ja rakennetulla ympäristöllä (myös hoitoympäristöllä) on vaikutuksia hyvinvoinnille (Ulrich 1999; Kotilainen 2000; Korpela 2001; Scher 1996; Staricoff 2004).”

Toimintaohjelman loppuraportissa (2015) kuvataan tavoitteiden toteutumista sekä ehdotetaan jatkotoimenpiteitä. Toimintaohjelman aikana tietoisuus aiheesta on lisääntynyt ja menetelmien käyttö yleistynyt. Ilmapiiri on positiivinen ja on syntynyt uudenlaista yhteistyötä ympäri Suomen. Lisäksi toimintaohjelma on kiinnostanut myös kansainvälisesti. Jatkotoimenpide-ehdotuksista mainittakoon esimerkkinä, että tulevaisuudessa sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteissa tulisi ottaa huomioon ennaltaehkäisevä taide- ja kulttuuritoiminta.

SOSIAALI- JA TERVEYSALA

Liikasen (2003) väitöskirja käsittelee Arts In Hospital – hanketta ja sen tavoitteiden ilmenemistä itäsuomalaisissa hoitolaitoksissa. Hänen tutkimuskohteinaan olivat vanhainkoti, kehitysvammaisten palvelukoti, terveyskeskuksen sairaala sekä mielenterveyskuntoutujien kotiuttamisvalmennusyksikkö. Hänen tekemänsä kirjallisuuskatsaus Arts In Hospital – hankkeen kautta syntyneistä projekteista sekä hänen interventionsa sosiaali- ja terveysalan hoivakoteihin paljasti, että ”taidetta sairaaloihin” -aate on edelleen elossa. Toiminta oli kuitenkin vielä pientä ja vakiintumatonta.

Liikanen (2003) jaottelee tutkimuksensa perusteella taide- ja kulttuuritoiminnan hyvinvointivaikutukset neljään osa-alueeseen. Ensiksi taide antaa elämyksiä ja merkityksellisiä taidenautintoja. Toiseksi taiteella ja kulttuuritoiminnalla on yhteys parempaan koettuun terveyteen ja hyvän elämän kokemuksiin. Kolmanneksi taideharrastukset synnyttävät yhteisöllisyyttä ja verkostoja, jotka auttavat elämänhallinnassa. Neljänneksi taide lisää viihtyvyyttä ja kauneutta elin- ja työympäristöissä. Tätä jaottelua on yleisesti käytetty kuvattaessa taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia eri hankkeissa ja tutkimuksissa.

Taide- ja kulttuuritoimintaa hyvinvoinnin edistämiseksi ja myös taiteellisin päämäärin tehdään toki paljon myös ilman hankkeita. Leonie Hohental-Antin (2001) tutki väitöskirjassaan ikäihmisten Kutkutus – nimistä teatteriryhmää, ja seurasi ryhmän toimintaa muutaman vuoden ajan. Ikäihmisten teatteriryhmä tekee vakavasti otettavia teatteriesityksiä, ja kiertää ympäri Suomea ja Pohjoismaita. Tutkimuksen mukaan teatteritoiminta tuo ikäihmisille elämänsisältöä ja ehkäisee syrjäytymistä, mutta heillä on myös taiteellista kunnianhimoa. Ikäihmisten kokemuksta Hohental-Antin kuvaa termein luvan ottaminen, sillä lavalla ollessaan ikäihmiset voivat olla vapautuneita. Toiminta on myös hyvä esimerkki siitä, että ikäihmisten toiminta ja kulttuuri eivät ole vain ”kiikkustuolikulttuuria”.

SOSIAALINEN PÄÄOMA, YHTEISÖJEN HYVINVOINTI

Markku T. Hyypä (2013) puhuu me-hengen ja sosiaalisen pääoman puolesta kulttuuri ja taidetoiminnan vaikuttavuuden syynä. Hyypä lähti tarkastelemaan aihetta sitä kautta, että miksi toiset yhteisöt ovat terveempiä kuin toiset. Vastauksen hän löysi kulttuuri- ja taidetoiminnan tuomasta sosiaalisesta pääomasta, ja sen tuomasta terveyden lisääntymisestä. Hyypän mukaan kyse ei ole kulttuuri- ja taideharrastamisesta sinänsä, vaan sen mukanaan tuomasta yhteisöllisyydestä ja sosiaalisesta pääomasta. Tämä pidentää hänen tutkimustensa mukaan ihmisen elinikää.

Hyypän (2002) kiinnostus kohdistuu erityisesti pitkäikäiseen ja hyvinvoivaan suomenruotsalaiseen väestöön, ja hänen tutkimuksensa mukaan runsas yhteisöllisyys, me-henki ja sosiaalinen pääoma selittävät suomenruotsalaisen väestön hyvinvointia. Olennaista on sosiaaliseen pääomaan liittyvä luottamus. Pitkäikäisyyttä ja hyvinvointia ei selitä sosiaalisesti ja taloudellisesti korkea asema.

Nummelan (2008) kiinnostus kohdistuu myös yhteisöllisyyteen ja sosiaaliseen pääomaan hyvinvoinnin ja koetun terveyden edistämässä, ja hän painottaa luottamusta. Luottamusta toisiin ihmisiin pidetäänkin

yhtenä sosiaalisen pääoman merkittävänä tekijänä. Sosiaalista pääomaa voidaan mitata yksilöiden kautta esimerkiksi talkoo -töihin osallistumisella, yhdistysaktiivisuudella tai kuorolaululla. Yleisesti osallistumisen terveyshyödyt voivat käydä ilmi moninaisten psykososiaalisten mekanismien, kuten emotionaalisen tuen ja stressin vähentymisen, kautta.

Nummela (2008) selvitti tutkimuksessaan hyvän koetun terveyden ja taloudellisten sekä sosiaalisten tekijöiden välisiä yhteyksiä ikääntyvillä miehillä ja naisilla eri asuinalueilla Päijät-Hämeessä. Koettu rahojen riittävyys oli merkittävässä yhteydessä hyvään koettuun terveyteen erityisesti kaupunkialueella, mutta myös muilla alueilla tulos oli samansuuntainen. Sosiaalinen osallistuminen ja mahdollisuus avun saamiseen tarvittaessa olivat yhteydessä hyvään koettuun terveyteen kaupunkialueella ja harvaan asutulla maaseudulla. Sosiaalinen pääoma näyttää tutkimuksen mukaan olevan tärkeä osa koettua terveyttä, ja korkea sosiaalinen pääoma muodostui samanaikaisesti korkeasta sosiaalisesta osallistumisesta ja korkeasta luottamuksesta. Naisilla osallistuminen taidenäyttelyihin sekä teatterissa, elokuvissa ja konsertissa käyminen olivat yksittäisistä osallistumisen muodoista yhteydessä hyvään koettuun terveyteen. Miehillä hyvään koettuun terveyteen olivat puolestaan yhteydessä opiskelu ja itsensä kehittäminen.

Kunnallisan kehittämissäätiön tekemän tutkimuksen mukaan tarve kulttuuripalveluille tulee kuntalaisten taholta. Kuntalaiset ovat kiinnostuneita kulttuuri- ja liikuntapalveluista, ja keskeisin harrastamisen motiivi on niistä saatavat hyvinvointivaikutukset. Lisäksi kulttuuri- ja liikuntapalvelut koetaan tärkeinä sosiaalisten ongelmien poistajina. On tärkeää, että kuntalaiset kokevat saavansa kulttuuri- ja liikuntapalveluista hyvinvointia itselleen. (Sokka & Kangas & Itkonen & Matilainen & Räisänen 2014.)

PIDEMPÄÄN ELÄMINEN JA PAREMPI KOETTU TERVEYS

Ruotsalainen Boinkum Benson Konlaan (2001) on lääketieteen väitöskirjassaan ”Cultural experience and health: The coherence of health and leisure time activities” tutkinut terveyden ja kulttuuriharrastusten (taide ja vapaa-ajan toiminta) yhteyttä. Konlaan 30 vuoden seurantatutkimuksen mukaan kulttuuriharrastaminen parantaa ihmisten itse kokemaa terveydentilaa, lisää elinvuosia ja parantaa työkykyä. Lisäksi hän erottelee, mitkä kulttuuriharrastamisen muodot edistävät hyvinvointia ja millä taas ei ole vaikutusta. Konlaan mukaan erityisesti kaunotaiteiden harrastaminen eli taidenäyttelyissä, konserteissa ja museoissa käyminen pidentävät elämää ja parantavat sen laatua. Kulttuuriharrastamisen hyödyt voi saada, vaikka aloittaisi harrastamisen myöhäisellä iällä. Kulttuurin harrastamista ei siis ole koskaan myöhäistä aloittaa, mutta myös saavutetut hyödyt hiipuvat, kun kulttuurin kulutus loppuu.

Kulttuurin runsas harrastaminen on myös työikäisten keskuudessa yhdistetty alempaan kuolleisuusriskiin, kun sosiodemografiset tekijät, sosioekonominen status, työstressi, sosiaaliset ominaisuudet, diabetes ja verenpainetauti on huomioitu. Kulttuurin ahkera käyttö vähentää kuolleisuusriskiä erityisesti siksi, koska se johtaa väkivallan, onnettomuuksien ja itsemurhan välttämiseen. (Väänänen & Murray & Koskinen & Vahtera & Kouvola & Kivimäki 2009.) Vertailtaessa puolestaan iäkkäiden kontrolliryhmää ja ryhmää, jolle järjestettiin erinäistä kulttuuritoimintaa, vuoden kuluttua oli kulttuuritoimintaan osallistuneiden ryhmäläisten

hyvinvointi kohentunut eri tavoin. He raportoivat esimerkiksi parempaa koettua terveyttä kontrolliryhmään verrattuna sekä alempaa masennuksen ja yksinäisyyden kokemusta kuin kontrolliryhmä. Tulokset osoittavat, että interventio-tyyppisillä taide- ja kulttuuriprojekteilla on positiivisia vaikutuksia ikääntyville jopa vuoden jälkeen interventiosta. (Cohen 2006.)

TYÖELÄMÄ

Taidetta ja sen luomia merkityksiä kannattaa hyödyntää enemmän työelämän ja työyhteisöjen kehittämisessä sekä työn ja vapaa-ajan yhteensovittamisessa. Niillä voidaan myös edistää työssä jaksamista. Taideharjoitusten avulla voidaan vaikuttaa tilanteisiin, joissa vaaditaan taitoja toisen kuuntelemisessa, omien näkemysten hetkeksi sivuun jättämisessä ja lopputulokseen pääsemisessä intensiivisen vuorovaikutuksen kautta. Kokemuksellinen oppiminen taiteellisen työskentelyn kautta onkin osoittautunut tehokkaaksi silloin, kun työelämässä tapahtuu muutoksia ja on opittava esimerkiksi uusia menetelmiä. Tällainen toiminta voi tukea persoonallista työhyvinvointia uusissa työtilanteissa edistämällä joustavuutta ja stressinhallintakykyä. (von Brandenburg 2008, 29–31.)

Opetusministeriön teettämän kyselyn mukaan taide- ja kulttuuritoiminnat auttavat jaksamaan työssä ja arkielämässä paremmin. Kirjastopalveluilla, konserteilla, musiikkiesityksillä ja teatteriesityksillä näyttää olevan paljon tai jonkin verran merkitystä työssä jaksamisessa. Naisilla merkitys on miehiä suurempi. Taiteen käyttö jaksamista lisäävässä tarkoituksessa on erittäin tärkeää, jotta myös iäkkäät työntekijät jaksavat pidempään työelämässä. (Viitanen 1999.) Lisäksi on tärkeää huomioida työelämän ulkopuolella olevien tarpeet, ja tarjota heille kulttuuri- ja taidepalveluita. Tällainen toiminta vahvistaa voimavaroja ja osaltaan ehkäisee syrjäytymistä ja sen riskejä. (von Brandenburg 2008, 29–31.)

Suomessa taidetta ja kulttuuria on hyödynnetty työelämässä ja työhyvinvoinnin edistämisessä suhteellisen vähän. Cecilia von Brandenburg (2003) on tuonut uusia näkökulmia ja tietoa kulttuurin ja taiteen sekä työelämän yhdistämisestä. Hän on muun muassa tehnyt selvityksen kuvataiteen mahdollisuuksista kehittää työkykyä ja edistää työhyvinvointia. Raportin mukaan kuvataidetta on hyödynnetty seuraavilla alueilla: menetelmänä koulutuksessa osaamisen ja luovuuden lisäämiseksi sekä persoonallisuuden kehittämiseksi, yksilötasolla ehkäisevänä, hoitavana ja kuntouttavana menetelmänä sekä työympäristöissä viihtyisyyden ja esteettisyyden sekä imagon edistäjänä. (von Brandenburg 2003.)

Suomessa työelämään ja taiteeseen ovat keskittyneet muun muassa hankkeet nimeltä TAIKA I ja II, joiden tarkoituksena oli viedä taidelähtöisiä työpajoja erilaisiin sosiaali- ja terveystieteiden työyhteisöihin sekä tutkia niiden vaikutuksia. Rantalan ja Janssonin (2013) toimittamassa teoksessa pohditaan TAIKA –hankkeiden aikana toteutettujen taidetoimintojen vaikutuksia. Taidetyöpajoja tutkittaessa vaikutuksiksi mainittiin muun muassa yksilöiden ja ryhmien aktivoiminen osallistumaan ja ottamaan vastuuta, uusien työmenetelmien

omaksuminen, henkilöstön osaamisen kehittäminen sekä työyhteisön toiminnan kehittäminen. Kirjoittajien mukaan taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia työhön ja työyhteisöön ei ole yksinkertaista arvioida.

ESTETIIKKA JA YMPÄRISTÖN VAIKUTUS

Viihtyisä ja oikein suunniteltu ympäristö voi edistää kuntoutusta ja ennaltaehkäistä fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia. Tämä korostuu erityisesti hoitoympäristössä, kuten sairaalassa, kuntoutuskeskuksessa tai vanhainkodissa. Siirtyminen kotoa tutusta ja yksityisestä tilasta hoitoyksikön julkiseen tilaan voi olla suuri muutos ihmiselle. Oman tilan merkitys hyvinvoinnille ja mielenterveydelle on olennaista. Onkin tärkeää antaa potilaalle mahdollisuus valita yksityisen ja yhteisen tilan välillä. Mahdollisuus nauttia luonnosta ja päästä ulkoilmaan voinnin ja kykyjen mukaan nähdään erityisen tärkeänä asiana. (Hyypä & Liikanen 2005, 155–158.)

Hoitoympäristön kolme hyvää ominaisuutta ovat 1) potilaan vaikutusmahdollisuudet omaan fyysiseen ympäristöönsä, 2) tilojen mahdollistama sosiaalinen tuki sekä 3) mahdollisuus nauttia luonnosta ja muista viihdykkeistä (Ulrich 1984). Erilaisia laitoksia on rakennettu eri vuosikymmeninä erilaisin periaattein. Aikaisemmin pyrkimyksenä on ollut tehostaa hoitohenkilökunnan työtä, ja potilaat nähtiin enemminkin toimenpiteiden kohteina ja välttämättömänä pakkona. Nykyään puhutaan potilaskeskeisestä sairaalasuunnittelusta sekä parantavasta ympäristöstä, jossa painotetaan potilaan ja hoitajan vuorovaikutusta ympäristön kanssa. (Hyypä & Liikanen 2005, 155–158.)

Tilalla ja ympäristöllä voi siis olla hyvinvointivaikutuksia sekä vaikutusta hoidon onnistumiselle. Tutkitusti sairaalassa toipuvista potilaista paranivat nopeammin ne, joilla oli huoneessaan kaunis ikkunanäkymä. Vertailuryhmällä ainoana maisemana oli tiiliseinä. Kauniimman maiseman nähneet toipilaat tarvitsivat vähemmän lääkitystä, saivat vähemmän komplikaatioita sekä olivat tyytyväisempiä hoitajiinsa ja hoitoonsa. (Ulrich 1984.)

TAIDETERAPIAT JA KUNTOOUTUKSET

Erilaisia taideterapioita on monenlaisia, ja raja on häilyvä siinä, kuuluvatko ne sinänsä ”taide ja kulttuuri tuottavat hyvinvointia” -teemaan. Terapioissa on toki aina tavoitteena asiakkaan hyvinvoinnin edistäminen eri syistä johtuen, mutta taidetta käytetään näissä terapian työkaluna terapeuttisten päämäärien saavuttamiseksi. Tässä tutkimuksessa haluttiin esitellä myös tämä tapa hyödyntää taidetta ja kulttuuria hyvinvoinnin edistämisessä.

Taide- ja luovuusterapioita on erilaisia, kuten kirjallisuus-, kuvataide-, musiikki-, tanssi-, elokuva-, video- ja valokuvaterapia. Tarkoituksena on käyttää jotain taidemuotoa osana terapiaa. Taide- ja luovuusterapioita perustellaan sekä taiteen yleisinhimillisillä merkityksillä että tutkituilla hyvinvointivaikutuksilla. Lisäksi taiteella ja luovalla toiminnalla on jännitystä laukaiseva ja aktiivisuutta lisäävä vaikutus. Luovin ilmaisullisin

keinoin terapiassa voidaan päästä syvemmälle kuin pelkän puheen avulla muuten pääsisi. (Aalto 2007.) Esimerkiksi pienryhmäkotien lapsille on järjestetty kokeilumielessä teatterikerho, johon osallistui lisäksi työntekijöitä, harjoittelijoita sekä kirjallisuusterapeutti ja draamaohjaaja. Tavoitteena oli yhdistää eri taiteenmuotoja sekä eri terapia- ja hoitomuotoja, ja näin satujen ja draaman avulla kehittyä, työstää ongelmia ja saada korjaavia kokemuksia. (Komulainen & Sutinen 2011, 166–167.) Tällaisten uudenlaisten terapian, hoidon ja taiteellisten menetelmien yhdistämisellä voidaan päästä lähemmäksi esimerkiksi vaikeita asioita läpikäyneiden lasten ajatusmaailmaa ja ongelmia.

Työelämän kontekstissa taiteen ja kulttuurin hyvinvointia tuottavaa vaikutusta on hyödynnetty myös työnohjauksen menetelmänä. Työnohjauksen tarkoituksena on oman työn tutkiminen, arvioiminen ja kehittäminen koulutetun työnohjaajan opastuksella. Siinä käsitellään kysymyksiä liittyen työhön, työyhteisöön ja omaan työrooliin sekä niihin sisältyviä tunteita ja kokemuksia. Puhutaan taideterapeuttisesta työnohjauksesta, jossa taidetta käytetään kuitenkin ennemminkin ilmaisullisena kuin terapeuttisena välineenä, mutta vaikutukset voivat silti olla myös terapeuttisia. Erilaisin taidepohjaisiin menetelmin voidaan päästä työnohjauksessa erilailla käsiksi ohjattavien pulmiin ja ratkoa niitä. Sillä on ratkova ja voimaannuttava vaikutus. (Inkeri 2011.)

Vaikka useat tutkimukset osoittavat kulttuurin ja taiteen edistävän hyvinvointia eri tavoin, löytyy teemasta myös kriittisiä puheenvuoroja. Von Otterin (2008) tutkimuksen mukaan syy-seuraus –suhde kulttuurin ja terveyden välillä ei ole selkeä. Hän kommentoi, että hyvä terveys voi olla edellytys monipuoliselle kulttuurielämälle, ja kulttuuri-toiminnat sopeutetaan aina muuttuvaan terveydentilaan. Tulos korostaa siis kulttuurin elitististä näkemystä siten, että parempiosaiset ja paremmin voivat ihmiset käyttävät kulttuuria ja taidetta ylipäätään enemmän. Toisin sanoen ihmisten mahdollisuus päästä osalliseksi kulttuurin hyvinvointia edistävästä vaikutuksesta saattaa olla sidottuna yhteiskunnalliseen asemaan ja varallisuuteen. Onkin siis tärkeää tehdä kulttuuri ja taide aidosti saavutettavaksi kaikille asemaan tai varallisuuteen katsomatta.

Kuten edellä olevat tutkimukset ja tulokset kertovat, on kulttuurilla ja taiteella vaikutusta ihmisten hyvinvointiin. Yksimielisyyttä ei kuitenkaan ole löytynyt siitä, millä tavoin ja mitä hyvinvoinnin osa-aluetta kulttuuri ja taide edistävät. Tulokset vaihtelevat eliniän pitenemisestä hyvänolon tunteisiin ja me-hengen mahtiin. Toki jokainen ihminen on erilainen ja kokee taiteen ja kulttuurin vaikutukset eri tavoin. Lisäksi tulee ottaa huomioon, että kulttuuri ja taide voivat olla toisille ihmisille ennemminkin neutraaleja, joskus jopa negatiivisia tunteita tuottavia, asioita. Tässä tutkimuksessa kuitenkin keskitytään ennen kaikkea kulttuurin ja taiteen hyvinvointia edistäviin puoliin.

3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1. Tutkimuskysymys

Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutukset on todistettu monin eri tutkimuksin. Sen vuoksi tämä tutkimus ei käsittele sitä, tuottavatko taide ja kulttuuri hyvinvointia ja miten. Kysymys kuuluu ennemminkin, että kenelle. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille, *mille eri kohderyhmillä ja millä tarkoituksella kulttuurin ja taiteen hyvinvointia tuottavia vaikutuksia on hyödynnetty Suomessa*. Tutkimus on luonteeltaan kuvaileva ja kartoittava.

3.2. Aineistonkeruu ja aineiston esittely

Tämä tutkimus on toteutettu review –tutkimuksen tavoin, jolle on ominaista luoda yleiskatsaus tiettyyn aiheeseen ja koota olennainen tieto tiiviiseen muotoon. Olennaista on siis hyödyntää muita tutkimuksia ja niiden tuottamaa tietoa aineistona. Aineistoon kohdistetaan aina jokin kysymys, jota lähdetään tarkastelemaan. (Kallio 2006.) Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkastella pelkästään tutkimusjulkaisuja, vaan myös erilaisten hankkeiden raportteja.

Tutkimusaineistona käytetään hanke- ja tutkimusraportteja, jotka käsittelevät kulttuuri- ja taidetoiminnan hyvinvointivaikutuksia. Tässä tutkimuksessa tiedostetaan, että hankkeet ja tutkimukset ovat lähtökohdiltaan hieman erilaisia ja niiden raportointi on hieman erityyppistä. Tästä huolimatta tutkimuksessa haluttiin tarkastella kaikenlaisia raportteja, joissa on ollut lähtökohdana ajatus siitä, että kulttuuri ja taide tuottavat hyvinvointia. Tavoitteena näissä on yleisesti ottaen kehittää toimintaa ja toimintatapoja, lisätä tietoa ja/tai auttaa ihmisiä.

Aineistonkeruu aloitettiin käyttämällä yleisimpiä hakukoneita ja hakemalla tietoa seuraavilla hakusanoilla:

- kulttuuri + hyvinvointi (culture + wellbeing)
- kulttuuri + terveys (culture + health)
- taide + hyvinvointi (art + wellbeing)
- taide + terveys (art + health)
- kulttuuri/taide + hyvinvointi/terveys + jokin ilmennyt kohderyhmä
- elämänlaatu (quality of life)
- osallisuus (participation)
- kulttuuritoiminta (cultural activity)
- sosiaalinen pääoma (social capital)

Aineisto rajattiin suomalaisiin tutkimus- ja hankeraportteihin. Kansainväliset julkaisut jätettiin tietoisesti pois, sillä haluttiin kartoittaa erityisesti Suomen tilannetta. Aineistoksi valittiin sellaisia raportteja, joissa tausta-ajatuksena tutkimukselle, interventiolle tai kehittämistyölle mainitaan kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutusten hyödyntäminen. Tämä siksi, koska Suomessakin on paljon hankkeita ja kulttuuritoimintaa, joilla on ennen kaikkea taiteelliset ja sivistykselliset tavoitteet, ei ensisijaisesti

hyvinvoinnin edistäminen. Lisäksi pois rajattiin sellaiset raportit, joissa tutkimus- tai kehitystoiminta ei kohdistunut mihinkään ulkopuoliseen kohderyhmään suoraan tai välillisesti. Hakukoneiden läpikäymisen jälkeen hyödynnettiin raporttien lähdeluetteloita aineiston etsinnässä, ja sieltä löytyikin vielä muutamia sopivia raportteja aineistoksi.

Eri hankkeita kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista löytyi runsaasti. Aineiston keruuta täytyi rajoittaa, kun samasta kohderyhmästä alkoi löytyä aineistoa jo enemmän kuin tarpeeksi. Aineistoa kertyi eri aloilta, kuten sosiaalipolitiikka, lääketiede, taideala, jne. Lopullinen aineisto sisältää yhteensä 53 hanke- ja tutkimusraporttia.

3.3. Aineiston analyysi

Aineiston analyysi aloitettiin selaamalla ja lukemalla raportteja läpi tutkimuskysymys mielessä, ja näin saatiin kattava kuva aineistosta. Analyysi toteutettiin luokittelun tavoin, eli aineisto ryhmiteltiin eri aihepiirien, tässä tapauksessa kohderyhmien, mukaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.) Tässä tutkimuksessa käytetään termejä kohderyhmä sekä käyttö kuvaamaan sitä, mille kohderyhmille ja missä yhteydessä kulttuuria ja taidetta on hyödynnetty eri hankkeissa ja tutkimuksissa, tai mihin kohderyhmään tai käyttöön hanke tai tutkimus on keskittynyt.

Luokittelua ohjasi luonnollisesti tutkimuskysymys. Raportit jaettiin ensin konkreettisesti eri pinoihin sen mukaan, mikä kohderyhmä oli kyseessä. Useissa raporteissa oli monia eri kohderyhmiä, joten näiden osalta jaottelu oli hankalampaa. Ne päädyttiin laittamaan erilliseen pinoon, ja tarkastelemaan niiden kohderyhmiä erikseen vielä lopuksi. Monet kohderyhmät ja käytöt menivät päällekkäin, joten aina ei ollut yksiselitteistä, mihin luokkaan kohderyhmä kuului. Tämän vuoksi pyrittiin tekemään luokkien alle alaluokkia selkiyttämään näitä päällekkäisiä kohderyhmiä.

Aineisto jaoteltiin ensin 8 luokkaan yleisen kohderyhmän perusteella (vanhukset, kuntoutus, lapset, jne.), ja näitä alettiin käydä tarkemmin läpi. Jokainen aineisto listattiin Excel taulukkoon, jonne merkittiin aineistosta tekijä, teoksen nimi, tekovuosi, mikä taide- tai kulttuurimuoto on kyseessä ja mikä on kohderyhmä. Lisäksi jokainen aineisto numeroitiin ja numerot merkittiin Excelliin.

Kun kaikki aineistot oli listattu Excel taulukkoon, siirrettiin kohderyhmä –osion tekstit toiselle Excel tiedostolle tarkempaa tarkastelua varten. Samaan kohderyhmään kuuluvat merkittiin yhtenevillä väreillä. Tämän jälkeen koottiin kaikki samanväriset eli samaan luokkaan kuuluvat yhteen, ja tarkasteltiin vielä sitä, miten erilailla kyseistä kohderyhmää on otettu huomioon. Tästä muodostui vielä joihinkin luokkiin alaluokat.

Muutama raportti muutti vielä luokkaansa Excelissä tarkemman tarkastelun jälkeen, joten luokkia muodostui yhteensä 9. Luokat ovat ikäihmiset; lapset, nuoret, perheet; työyhteisöt, työelämä, työhyvinvointi; mielenterveys- ja päihdekuntoutus, maahanmuuttajat, syrjäytymisen ehkäiseminen, kehitysvammaiset, yhteisöllisyyden ja vuorovaikutuksen lisääminen ja tukeminen, ja muut. Lisätarkastelu tuotti alaluokat, joita löytyy lähes jokaisen päluokan alta. Alaluokkien käyttöön päädyttiin, sillä yleinen luokka ei olisi antanut

tarpeeksi monimuotoista kuvaa kohderyhmistä ja käytöistä. Tuloksissa esitellään sekä pääluokat että niiden alle kuuluvat alaluokat. Tässä tutkimuksessa pyrittiin kuitenkin pysymään review –tutkimuksen ohjeiden mukaisesti suhteellisen yleisellä tasolla, jotta pystytään kuvaamaan aineistoa kattavasti. Jokainen tutkimus ja hanke on kuitenkin määritellyt kohteensa omien tavoitteidensa mukaan yleensä hyvinkin yksityiskohtaisesti.

4. TULOKSET

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tulokset eli ne kohderyhmät ja käytöt, joissa kulttuuri ja taide ovat olleet edistämässä hyvinvointia. Luvuissa esitellään myös niitä taide- ja kulttuurimuotoja ja käytäntöjä, joita hankkeissa ja tutkimuksissa on tullut esille ja hyödynnetty. Viimeinen luku 9. käsittelee niitä kohderyhmiä, joista on vain yksi tai kaksi mainintaa, tai jotka voivat olla vain toiminnan kuvauksia, eivät niinkään kunnollisia raportteja.

Kohderyhmiä ei ole kuvattu jokaisen raportin osalta yksitellen, vaan on pyritty kirjoittamaan eri kohderyhmistä aina yhtenevästi kokonaiskuvan hahmottumiseksi. Jokaisen pääluokan lopussa on luettelo niistä raporteista, joita on hyödynnetty kunkin luokan kokoamisessa. Jotkin raportit ovat useamman luokan kohdalla johtuen siitä, että niissä on otettu huomioon useita eri kohderyhmiä.

4.1. Ikäihmiset

Ikäihmiset ovat monien erilaisten tutkimusten tutkimuskohteena ja hankkeiden interventioiden ja kehittämistyön kohteina. Suurimmassa osassa aineiston raportteja kohderyhmänä ovat ikäihmiset. Ikäihmisten kulttuuri- ja taideharrastaminen ei ole esimerkiksi hoivakodeissa aina helppoa, sillä omat harrastukset ja elinympäristö on muuttunut siirryttäessä hoivakotiin. Lisäksi hoivakotiin muuttamisessa on usein syynä se, että oma toimintakyky on heikentynyt. Monissa raporteissa onkin korostettu sitä, että tuodaan taide ja kulttuuri ihmisen luo ja erityisesti heidän luokseen, jotka helposti jäävät syrjään kulttuuri- ja taidepalveluista. Vaikka jokaisen aineiston hankkeen ja tutkimuksen tausta-ajatuksena on, että kulttuuri ja taide tuottavat hyvinvointia, on niissä myös muita tavoitteita.

Vaikka hankkeen tai tutkimuksen kohderyhmänä ovat ikäihmiset, voi rajaus olla vieläkin tarkempi. Esimerkiksi kolmannen iän ihmiset, 65–75-vuotiaat, ovat yhtenä tarkempana kohderyhmänä. Kolmannen iän ihmiset ovat jo siirtyneet eläkkeelle, mutta ovat monesti vielä hyvässä kunnossa. Tämän kohderyhmän aivoterveysten keskittyvän hankkeen tavoitteena oli hyvinvoinnin lisääminen aivoterveysten tukemisen ja toimintakyvyn ylläpitämisen kautta. Aivoja aktivoitiin ja virkistettiin kulttuurin ja taiteen avulla.

Ikäihmisille järjestettävät taide- ja kulttuuripalvelut ja –toiminnot eivät ole aina samanlaisia. Toimintamuoto ja kulttuurimuoto riippuvat aina kohderyhmästä ja tarpeesta. Kulttuuri ja taide voidaan tuoda ikäihmisten luo esimerkiksi hoivalaitoksiin. Nämä voivat olla joko esityksiä, joita ikäihmiset voivat katsoa, tai toiminnallisempia taidetyöpajoja, joissa ikäihmiset voivat itse osallistua toimintaan. Kulttuuria ja taidetta voidaan lisätä myös niiden ikäihmisten elämässä, jotka eivät ole hoivalaitoksissa. Toimintakykyä ylläpitävä, syrjäytymistä ehkäisevä ja sosiaalista pääomaa kasvattava toiminta voi olla esimerkiksi teatteriharrastus tai maalaaminen. Ikäihmiset voivat siis olla myös kulttuurin ja taiteen tuottajia, eivät vain vastaanottajia. Toisissa raporteissa käykin ilmi, että osallistujille on tärkeää, että taidetoiminta ei ole pelkkää puuhastelua, vaan siitä syntyy jokin oikea tulos. Esimerkiksi erään päiväkeskuksen teatteriryhmä on toiminut jo useamman vuoden ajan, ja heillä on esityksiä ympäri Suomen. Teatterilla on taiteellisen tuloksen lisäksi useita hyvinvointivaikutuksia, kuten virkeyden lisääntyminen, mielekäs tekeminen, näkyväksi tuleminen sekä sosiaalisen pääoman kertyminen.

Useissa hankkeissa ja tutkimuksissa ennaltaehkäisy oli erittäin tärkeässä roolissa. On siis tärkeää ylläpitää hyvinvointia, ei vain hoitaa jo syntynyttä ”ongelmaa”. Ikäihmisten kotona asumista voidaan pyrkiä pidentämään toimintakykyä ja vireyttä ylläpitävän kulttuuri- ja taidetoiminnan avulla. Tämä voi olla esimerkiksi kulttuuripalvelujen kehittämistä lähipalveluiksi myös syrjäseuduille. Ennaltaehkäisevän toiminnan ei tarvitse olla suurta, vaan arjesta poikkeava ja mielenkiinnolla odotettava taide- ja kulttuurihetki voi olla esimerkiksi yksinäiselle ikäihmiselle sellainen hetki viikosta, joka pitää mielen virkeänä ja toimintakyvyn parempana pidempään.

Kulttuuri- ja taidetoimintaa järjestettäessä tärkeänä pidetään usein sitä, että toiminta määräytyy osallistujien ideoiden ja mieliharrastusten mukaan. Yleistä on järjestää ikäihmisille erilaisia taidetyöpajoja, joiden

sisältöön osallistujat voivat vaikuttaa. Taidetyöpajoja voidaan järjestää sekä huonokuntoisille ikäihmisille, että hyväkuntoisille ja helposti osallistumaan kykeneville ikäihmisille. Osallistujista lähtevä toimintamuoto on hyvä vaihtoehto erityisesti silloin, kun toimintaa pyritään vakiinnuttamaan siten, että se toimisi jatkossa itsenäisesti.

Eri hankkeissa ja tutkimuksissa on huomioitu se, että kaikki ikäihmiset eivät asu kasvukeskuksissa, vaan syrjäseuduilla asuu myös paljon ikäihmisiä. Kulttuuri- ja taidetoimintaa ja – palveluja viedään siis myös syrjäseuduille, joissa järjestetään muun muassa taidetoimintaryhmiä. Samalla elävöitetään kylien kulttuurielämää ja lisätään ikäihmisten elämänlaatua. Näissä syrjäytymisen ehkäiseminen ja sosiaalisen pääoman ja yhteisöllisyyden lisääminen ovat tärkeitä tavoitteita. Hankkeita ja tutkimuksia on toteutettu myös eri puolilla Suomea; esimerkiksi yksi on keskittynyt helsinkiläisiin yksinäisiin ikäihmisiin, toinen taas itäsuomalaisiin palvelutaloihin.

Taide- ja kulttuuritoiminta tarjoaa ikäihmisille virkistystä ja iloa arjen keskelle. Kotona asuville ikäihmisille järjestetään esimerkiksi osallistavaa taidetoimintaa päiväkeskuksissa. Taiteellisella lopputuloksella ei ole suurta roolia, vaan yksinäisyyden vähentäminen ja mukava yhteistoiminta ovat avainasemassa. Tarkoituksena on hyvinvointi, ilon tuottaminen ja arjen haasteiden keventäminen. Järjestetty taide- ja kulttuuritoiminta voi olla myös hieman erityisempää, kuten sirkustoimintaa. Sosiaalista sirkustoimintaa on järjestetty eri kohderyhmille, ikäihmiset mukaan lukien. Sirkustoiminnassa osallistujat ovat tasavertaisessa vuorovaikutuksessa, eikä epäonnistumisia tarvitse pelätä. Sirkustoiminta on hauskaa leikkimielistä yhdessäoloa, jossa myös liikkuvuus voi lisääntyä. Siellä virkistytään ja viihdytään. Lisäksi hyvä mieli ja onnistumiset vähentävät ahdistuneisuutta.

Ikäihmisille on tehty kokeiluna kulttuuriresepti –toimintaa, jossa lääkäri määrää pitkäaikaissairaille tai sosiaalisesti eristäytyneille henkilöille kulttuurireseptin. Tämä voi käytännössä tarkoittaa pääsylippua kulttuuritapahtumaan. Erään hankkeen tavoitteena oli puolestaan taidekahvilan perustaminen senioreille hankkeeseen osallistuviin kuntiin. Näistä pyrittiin tekemään pysyviä paikkoja, joihin vanhukset tulevat mielellään tapaamaan toisia ja osallistumaan kulttuuritoimintaan.

Ikäihmiset ja lapset on huomioitu kohderyhminä myös yhdessä. Heille on järjestetty erilaisia taidetyöpajoja sekä muuta kulttuuri- ja taidetoimintaa. Yhteisen asian äärellä puuhasteleminen edistää samalla vuorovaikutustaitoja. Jokin taide- tai kulttuurimuoto, kuten musiikki, voi toimia sukupolvien välisenä siltana yhteisessä työskentelyssä. Esimerkiksi perinnelaulujen kuunteleminen avaa keskustelua ikäihmisten ja lasten välillä, sillä laulut ovat yleensä tuttuja ikäihmisille, mutta ei lapsille. Ikäihmisetkin saavat ”nuortua lapsen tasolle” ja leikkiä. Syntyy iloa, mielialan ja muistin virkistymistä, henkisen hyvinvoinnin parantumista ja sukupolvien välistä kanssakäymistä ja tiedon siirtoa.

4.1.1. Ikäihmiset palvelukodeissa

Ajatus ”tuodaan kulttuuri ja taide ihmisen luo” on lähtökohtana silloin, kun ikäihmisten hoiva- ja palvelukoteihin tuodaan taidetta ja kulttuuria. Toisissa hankkeissa ikäihmisille tuodaan taide- tai kulttuuri

esityksiä palvelutaloon, jotta heidän ei tarvitse itse lähteä liikkeelle. Tämä sopii erityisesti huonokuntoisille ikäihmisille, joille liikkuminen on hankalaa. Liikuntakyvyttömille ikäihmisille mahdollistetaan esimerkiksi tanssiminen käsien avulla. Toisissa hankkeissa ikäihmisille järjestetään erilaisia taidetyöpajoja, joissa he voivat itse esimerkiksi musisoida tai maalata. Esimerkiksi Museolaukun ajatuksena oli kulttuurin hyvinvointia lisäävät ja syrjäytymistä ehkäisevät vaikutukset. Kohderyhmänä olivat ikääntyneet alkoholiongelmaiset helsinkiläiset. Kulttuuria tuodaan sellaisten ihmisten saataville, joiden mahdollisuus osallistua yhteiskunnan kulttuuritarjontaan on rajoittunutta. Museolaukku piristikin ikäihmisten arkea.

Taide- ja kulttuuritoimintaa voivat tuoda hoivalaitoksiin hoitajat, virikeohjaajat, koulutetut taiteilijat, hoitajat ja taiteilijat yhdessä tai taidealan opiskelijat. Haasteena on tuoda kaksi eri alaa, kulttuuri- ja hoiva-ala, yhteen, ja tuottaa ja järjestää monipuolista toimintaa ikäihmisille. Toisen alan tuntemiseen tarvitaan jonkinlainen koulutus tai tietopaketti, jotta yhteistyö sujuisi paremmin. Kun taiteilijat menevät hoivakoteihin järjestämään taidetoimintaa, on heidän otettava huomioon eri seikkoja, kuten osallistujien huono fyysinen kunto, muistisairaudet, eriasteiset dementiat ja masennukset.

Hoivalaitoksiin onkin kehitelty uudenlaisia tapahtumia, kuten Lucia-mummo – tapahtuma. Ikäihmisten hyvinvoinnin lisääntyessä myös hoitohenkilökunnan, taiteilijoiden ja omaisten hyvinvointi voi kohentua. Lisäksi taiteilijoiden ja opiskelijoiden työllistyminen on hyvinvointia edistävää toimintaa.

Kun taiteilija tulee vanhusten hoivakotiin ja järjestää erilaista taidetoimintaa, hoitajille jää enemmän aikaa hoitotyölle. Ikäihmiset saavat mukavaa muuta ajateltavaa ja kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Taiteilija kohtaa ihmisen ihmisenä. Taiteen keinoin voidaan luoda vuorovaikutuksellinen kontakti myös sellaisiin ikäihmisiin, jotka eivät muuten kommunikoi paljoa.

Useat hankkeet keskittyvät nimenomaan erilaisten kulttuuripakettien tuotteistamiseen, jotta niitä on helpompi tarjota ja tilata hoivakoteihin myös hankkeen päättymisen jälkeen. Palvelukoteihin järjestetään myös avointa ja maksutonta ohjelmaa, joka valitaan ohjelmavalikoimasta. Näin toiminta ei ole vain yksittäisten hankkeiden varassa, vaan ohjelmavalikoimasta voi tilata ohjelman milloin vain. Nämä voivat olla erilaisia esityksiä tai taidetyöpajoja.

Taide- ja kulttuuritoiminta hoivalaitoksissa ei ole tarkoitus olla vain yksittäisiä hoivalaitokseen tuotavia taide- ja kulttuurihetkiä, vaan myös osa hoitoa ja arkea. Sosiokulttuuristen työmenetelmien saaminen osaksi vanhustyön arkea on tärkeää. Se on ennaltaehkäisevää toimintaa, jolla pyritään ikään tai terveydentilaan katsomatta kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin.

Muistelu on ikäihmisille tärkeää, ja sitä voi tehdä monipuolisesti kulttuuria ja taidetta hyödyntäen. Esimerkiksi nojatuolimatkat ovat sellaisia, joita voidaan toteuttaa vaivatta hoivalaitoksissa ja siinä voidaan ottaa ikäihmisten erilaiset tarpeet ja kyvyt huomioon. Nojatuolimatkat ovat myös esimerkki palvelusta, joka on suunniteltu nimenomaan laitosympäristöön. Laitosympäristöön kehitetty toiminta voi olla sekä yksilöettä ryhmämuotoista. Olennaista on, että toiminta tukee ikäihmisten hoitoa ja kuntoutusta, ja tuottaa mielihyvää, elämyksiä, oppimista, vuorovaikutusta ja yhdessäoloa.

Ikäihmisille voidaan opettaa hoivakodeissa erilaisia taide- ja kulttuuritaitoja, kuten musiikkikappaleen tekemisprosessia. Tuloksena syntyy laulu, ja tavoitteena on tuottaa iloa ja sisältöä osallistujien elämään. Musiikin avulla voidaan edesauttaa ajatusten heräämistä ja tunnemuistin avaamista. Taidetoiminnan avulla voidaan myös tukea ihmisiä murrosvaiheissa ja edistää sopeutumista.

On myös otettava huomioon, että ikäihmisille järjestetään ilman erillisiä hankkeita tai projekteja erilaista arjesta poikkeavaa kulttuuri- ja taidetoimintaa. Hoivakodeissa on esimerkiksi taidetta seinillä, museo, taide osana hoitoa, erilaisia retkiä kulttuurikohteisiin sekä taidekerhoja.

4.1.2. Muistisairaat ikäihmiset

Hankkeissa ja tutkimuksissa keskityttiin myös tarkempaan hyvinvoinnin osa-alueen parantamiseen, eli aivoterveysten ja muistin kohentamiseen, sekä muistisairaiden hyvinvoinnin edistämiseen. Taide- ja kulttuuritoiminta suunniteltiin siten, että se tuottaa merkityksellisiä kokemuksia, virkeyttä ja aktivoi aivoja. Muistisairauksien ennaltaehkäisy on tärkeää, ja sitä voidaan tukea kulttuuri- ja taidetoiminnan keinoin.

Dementiakodissa järjestettiin ohjattua taidetoimintaa, jossa muistelutyön avulla tuotetaan muistitaulut. Muistitaulun avulla muistisairas henkilö voi tuntea elämänsä merkitykselliseksi, koska hän ei muista nykyistä elinpiiriään, vaan siirtää tapahtuman aina omiin muistoihinsa, esimerkiksi hyviin lapsuusmuistoihin. Toiminnassa muistisairas valokuvaa hänelle itselleen tärkeitä asioita.

Muistisairaiden ikäihmisten kuntoutukseen sopii hyvin musiikki. Laulu ja mieluisan musiikin kuuntelu tuovat hyvinvointia muistisairaalle ja jaksamista hänen omaisilleen. Musiikkia käytetään terveydenhuollossa kuitenkin vielä suhteellisen vähän. Useat muistisairaat kykenevät musisointiin, ja se myös aktivoi aivoja monipuolisesti ja laajasti. Tutkimus osoitti, että musiikin kuuntelu ja laulaminen paransivat muistisairaiden mielialaa ja orientoitumista ympäristöön. Myös omaisten kokema psyykinen kuormitus väheni. Musiikki ja laulaminen stimuloivat aivoja, rauhoittavat ja tuovat hyvää oloa.

Aineisto:

Forssell, H. & Roininen, S. (2012) Museolaukku. Suomen Kansallismuseon Neuvostoliitto-aiheinen museolaukku Helsingin Diakonissalaitoksen Alppituvassa. Helsingin Diakonialaitos, raportit 01/2012.

Hautaniemi, S. & Kemppainen, M. & Männikkö, M. (2014) Taiteesta elämäntuntoa. Taiteilijat ja kulttuurikuriirit –hankkeen loppuraportti. Oulun kaupunki, Kulttuuritalo Valve.

Heimonen, K. (2012) Koska olet. Taidetoiminta muistisairaitten hoitokodissa. Helsingin Diakonialaitos, raportit 4/2012.

Hyvinvointia kulttuurista – Mitä, miten ja kenelle? Hyvinvointia kulttuurista Etelä-Pohjanmaalle –hanke. Etelä-Pohjanmaan liitto, julkaisu C: 50. 2007.

Ikonen, E. & Henriksson, A. (2013) Tukeva porras. Kuvataiteesta hyvinvointia pilottihankkeen väliraportti vuodelta 2013. Kauno Ry.

- Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Kulttuurista muistoja 2012-2015 – Ikääntyvä kulttuuritoimija –hanke)
- Jussila, P. (toim.) (2011) Luovaa lystiä. Luovat menetelmät osana hoitotyötä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kekäläinen, K. & Kakko, S-C. (toim.) (2013) ”Siellä on suupielet korvissa”. Hyvinvointivaikutuksia sosiaalisesta sirkuksesta. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.
- Koponen, T. (toim.) (toim.) Kulttuuria vanhusten arkeen (KUVA) –hanke, loppuraportti. Turun kaupungin sosiaali- ja terveystoimi.
- Kulttuurisilta – Osallistava kulttuurikasvatus pääkaupunkiseudun palvelutuotannossa. Loppuraportti. Metropolian Ammattikorkeakoulu. 2011.
- Kuusimäki, T. & Mustanniemi, S. & Havu, P. (toim.) (2014) Kolmio. Kuvataiteen, musiikin sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset yhdistävät voimansa. Satakunnan ammattikorkeakoulu.
- Liikanen, H-L. (2003) Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital –hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Lilja-Viherlampi, L-M. (toim.) (2013) Care music. Sairaala- ja hoivamusiikkityö ammattina. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 158.
- Malmivirta, H. & Taivainen, A. (toim.) (2012) Merkittävien ihmisten yhteiskunta. Hymykupat –hanke kunnan tarpeisiin vastaajana. Salon kaupunki, Kulttuuripalvelut.
- Malmivirta, H. & Kivelä, S. (toim.) (2014) Taiteesta ja kulttuurista avaimia aivoterveysteen. Palvelumallien kehittämistä kansalaislähtöisesti. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 89.
- Malta-Colliard, K. & Lampo, M. (2013) Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tutkivan teatterin keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.
- Mäkinen, M. & Ora, L. & Roihankorpi, R. & Sirén, K. (2009) Voimavara! – Kokemuksia soveltavan teatterin mahdollisuuksista hoiva-alan yrityksissä ja yhteisöissä Pirkanmaalla. 1.4.2009 – 31.5.2009. Raportti (Ylös –hankkeen rinnakkaisprojekti)
- Nuutinen, T. (2007) Keinu – joutilaitten istuskelua vai ”oikeaa” vanhustyötä? Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 164-172.
- Rosenlöf, A-M. (2013) Osaamispolku –kohtaamisia vanhustyössä. 2012–2013 Loppuraportti. Taiteen edistämiskeskus.

Routasalo, P. & Toivonen, H. & Rautiainen, M. (toim.) (2013) Hyvä arki vanhukselle. Voimavarojen aktivoiminen taidelähtöisillä menetelmillä. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 154.

Särkämö, T. & Laitinen, S. & Numminen, A. & Tervaniemi, M. & Kurki, M. & Rantanen, P. (2011) Muistaakseni laulan: Musiikin käyttö muistisairaiden mielialan, elämänlaadun ja kognitiivisen toimintakyvyn tukemisessa. Milla Sillanpään säätiön julkaisuja A:10.

Taipale, M. (2008) Terveyttä ja hyvinvointia kulttuurista senioreille –hankkeen loppuraportti ja hankearviointi. Socom Kaakkois-Suomen Sosiaalialan Osaamiskeskus Oy.

Vienamo, E. (toim.) (2015) Taide, kulttuuri, hyvinvointi. Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja. Hyvinvointia kuntiin ilman rajoja –hanke.

Willberg, E. (2011) Ikäihmisten kulttuurikaari. Enemmän elämänlaatua, parempaa arkea. Loppuraportti. Kaste, Tampereen kaupunki.

4.2. Lapset, nuoret, perheet

Taidelähtöisiä menetelmiä sovelletaan lasten ja nuorten kanssa toimittaessa esimerkiksi työpajoissa, kerhotoiminnassa ja eri tapahtumissa. Osa erilaisesta ryhmätoiminnasta on yksittäisiä työpajoja ja osa pitkäaikaista toimintaa. Yleisesti ottaen lapsille ja nuorille merkittäviä asioita kulttuurin ja taiteen tekemisessä ovat ilo, elämykset, onnistumiset, uuden luominen ja itseilmaisuus. Yleensä prosessi on tärkeämpi kuin lopputulos, mutta kuten soveltavasta taiteesta on yleisemminkin todettu, niin rajaa on vaikea vetää välineellisen ja itseisarvollisen toiminnan välille. Toisissa hankkeissa ja tutkimuksissa nuoret ja lapset ovat puolestaan kokeneet tärkeäksi nimenomaan sen, että he eivät ole vain taideprojektien kohteita, vaan myös tekijöitä ja taiteilijoita. Näin myös vahvistetaan osallisuutta. Eräässä hankkeessa nuoret saivat osallistua hankkeen lopuksi näyttelyn järjestämiseen, joka tuotettiin yhteisötaiteen keinoin.

Useissa hankkeissa ja tutkimuksissa olennaista on nuorten osallistuminen ja hyvinvoinnin edistäminen taidelähtöisiä menetelmiä soveltamalla, mutta myös terapeutisempaa ja pedagogisempaa toimintaa on jonkin verran. Taidetta ja kulttuuria hyödynnetään hyvinvoinnin edistämiseksi esimerkiksi keskustelun ja tunnelukkojen avaajana, yhteyden luomisessa ohjaajaan tai vanhempaan sekä oppimisen ja viihtymisen välineenä.

Suurin Suomessa toteutettu nuoriin keskittynyt hanke tältä alalta on Myrsky -hanke, jossa tarkoituksena oli nuorten hyvinvoinnin sekä sosiaalisen ja henkisen kasvun vahvistaminen tuomalla taide ja kulttuuri nuorten omaan elämään. Myrsky -hanke kesti kolme vuotta, ja siihen osallistui aktiivisesti sekä yleisönä yhteensä noin 26 000 13-17 -vuotiasta nuorta. Mukana oli myös syrjässä asuvia ja syrjään vetäytyviä nuoria sekä maahanmuuttajia. Myrsky:n puitteissa syntyi 84 hanketta, joissa testattiin ja tuotettiin uusia taidetoiminnan muotoja nuorille. Yleisenä tarkoituksena näissä oli myös nuorten syrjäytymisen ehkäisy. Hankkeissa kokeiltiin erilaisia taiteen muotoja, kuten teatteria, musiikkia, tanssia, elokuvaa, kuvataidetta, kirjallisuutta, sirkusta sekä kädentaitoja. Nuoret tekivät taidetta taiteilijoiden kanssa. Hanke tuotti nuorille lisää tyytyväisyyttä, itseluottamusta, ilmaisun rohkeutta ja ilmaisutaitoja, ongelmien jäsentämisen kykyä, yhteisöllisiä taitoja, ystäviä ja iloa elämään. Henkisen hyvinvoinnin toivottiin lujittavan nuorten liittymistä yhteiskuntaan ja tuovan yhteiskunnalliseen toimintaan tervetullutta uudistumiskykyä.

Toistuva teema lapsille ja erityisesti nuorille järjestetyssä taide- ja kulttuuritoiminnassa on, että nuoret ovat päässeet sanomaan oman mielipiteensä käsiteltävistä aiheista ja taidemuodoista. Nuorille on järjestetty esimerkiksi kasvatuksellisia taidetapahtumia, joissa nuoret ovat päässeet valitsemaan itselleen läheisiä aiheita käsiteltäviksi. Tapahtumissa on käytetty taidetta monin tavoin ja käsiteltyjä teemoja ovat olleet esimerkiksi päihteet, energiajuomat, koulukiusaaminen ja seksuaalisuus. Erilaisia aiheita on käsitelty nuorten kanssa muun muassa draaman keinoin. Samalla näissä haluttiin tukea nuorten oman itsensä hyväksymistä ja arvostamista.

Kaikki hankkeet ja tutkimukset eivät koske taiteen soveltavaa käyttöä, vaan lapsille ja nuorille on haluttu tarjota myös ”perinteisiä” taide- ja kulttuurikokemuksia. Lapsia ja nuoria on viety erilaisiin esityksiin, kuten

tanssiesityksiin, ja he ovat myös tehneet taiteilijan ohjaamana lyhytelokuvia. Lasten ja nuorten ohjaajina erilaisissa taide- ja kulttuuritoiminnoissa ovat olleet opettajat, sosiaalialan ammattilaiset, opiskelijat sekä taiteilijat.

Eräs kohderyhmä oli kotihoidossa olevat lapset, joille haluttiin tarjota samat mahdollisuudet osallistua taidekasvatukseen kuin kunnallisessa päivähoitossa oleville. Tarpeeseen on vastattu myös siinä, kun on järjestetty alakouluikäisille lapsille mielekästä ja erilaista iltapäivätoimintaa kulttuuria ja taidetta hyödyntäen. Teini-ikäisten osalta taidetta ja kulttuuria on hyödynnetty esimerkiksi oman identiteetin ja naiseksi kasvamisen tukemisessa ja pohdinnassa. Kulttuurin ja taiteen keinoja hyödyntäen voi olla helpompi päästä nuorten ja lasten kanssa keskusteltaessa syvemmälle aiheeseen ja saada irti jotain sellaista, mitä perinteisillä keinoilla ei yleensä saada. Taiteen tekemisessä onnistuminen kohottaa itsetuntoa ja lisää uskallusta. Tästä esimerkkinä teini-ikäiset nuoret, jotka pääsivät säveltämään ammattisäveltäjän johdolla kappaleen ammattitaitoiselle orkesterille. Näin nuorille syntyy samalla uusia elämyksiä, sosiaalisia kontakteja sekä iloa.

4.2.1. Lastensuojelun asiakkaat sekä erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret

Taidetta ja kulttuuria hyödynnetään eri muodoissa lastensuojelutyössä. Hankkeiden ja tutkimusten mukaan taide- ja kulttuuritoimintaa on hyödynnetty muun muassa lastensuojelun sijaishuollossa oleville nuorille, lastensuojelulaitoksessa asuvan lapsen ja työntekijän vuorovaikutuksen edistämiseen sekä lastensuojelussa ylipäätään työkaluna.

Taide ja kulttuuri voivat tuoda lastensuojelun ympäristöön nuorille ilmaisun vapautta ja näkyvillä oloa, mutta samalla suojassa oloa ja turvallista työskentelyä. Esimerkiksi teatterin turvin voidaan käsitellä kipeitäkin aiheita siten, ettei nuoren tarvitse kuitenkaan täysin altistaa itseään hankalalle asialle. Taide ja kulttuuri voivat toimia lastensuojelussa myös keskustelun avaajana ja vuorovaikutuksen vapauttajana. Taiteellisessa toiminnassa perinteiset järjestykset sekoittuvat, mikä mahdollistaa erilaiset kohtaamisen ja vuorovaikutuksen.

Taiteellisen työskentelyn avulla lapsi ja nuori voi päästä käsiksi ja tunnistaa omia muistojaan ja tunteitaan, ja näin lisätä omaa itsetuntemustaan. Se antaa lapselle ja nuorelle myös kontrollista ja määrittelystä vapaan tilan, jossa voi toteuttaa itseään. Lastensuojelulaitoksessa asuvan lapsen ja työntekijän vuorovaikutusta voidaan tukea elämäkerrallisen työskentelyn avulla. Kykyä eritellä omaa elämäänsä ja tietoisuutta omista tunteistaan pidetään keskeisenä osana hyvinvointia.

Yhtenä kohderyhmänä lasten ja nuorten osalta eri hankkeissa ja tutkimuksissa ovat erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret. Tärkeää erityisryhmien osalta on, että toiminta on matalan kynnyksen toimintaa ja osallistuminen on tehty mahdollisimman helpoksi. ”Erityistä tukea” ei ole kaikissa raporteissa tarkkaan määriteltä, mutta osassa on. Tällaisia voivat olla esimerkiksi adhd tai asperger diagnoosin saaneet lapset ja nuoret, tai muuten jotain erityispalvelua tarvitsevat. Tuki voi kohdistua esimerkiksi oppimisvaikeuksiin, sosiaalisiin haasteisiin tai johonkin tiettyyn sairauteen. Mukana oli myös lapsia ja nuoria, joilla oli ilmennyt kehityksessä keskivaikeita tai lieviä ongelmia.

Kun lapsi tai nuori tarvitsee arjessaan jotain erityistä tukea, voi hänellä olla suurempi kynnys osallistua erilaisiin taide ja kulttuuritoimintoihin. On erityisen hienoa, että osa hankkeista on saanut erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria myös mukaan toimintaan ja järjestettyä heillekin mielekkäitä kokemuksia. Esimerkiksi Sosiaalinen sirkus – hankkeessa oli osallisina koulujen erityisluokkia, joustavan opetuksen ryhmä, erityistä tukea tarvitsevien lasten perheitä, jne. Raportin mukaan esimerkiksi käytösongelmista kärsivien 14-vuotiaiden oppilaiden keskittyminen lisääntyi toiminnan aikana, kun erilaisiin temppeihin ja liikkeisiin piti käyttää aikaa ja keskittyä.

Autismi diagnoosin saaneille nuorille on järjestetty musiikkivideotyöpaja, jossa tarkoituksena on hyvinvoinnin lisääntyminen omaa itseymmärrystä tukemalla sekä toisen ihmisen kohtaamisen avulla. Käytössä oli tarinallisia ja omaelämäkertaisia taidetyöskentelyn keinoja, joissa tuodaan omat voimavarat esiin. Tällainen työskentely on erityistä tukea tarvitseville nuorille ja lapsille voimaannuttava kokemus, jossa mahdollistetaan näkyväksi ja kuulluksi tuleminen sekä se, että nuoresta tulee hoidettavan sijasta taiteen tekijä. Tällaisessa hankkeessa tärkeää on myös työskentelyn lopputulos.

4.2.2. Syrjäytymisen ehkäiseminen

Syrjäytymisen ehkäiseminen on teema, joka toistuu useissa raporteissa ja on siten hieman päällekkäinen alaotsikko muiden alaotsikoiden kanssa. Nuorten syrjäytymisen ehkäisy on ajankohtainen yhteiskunnallinen haaste. Nuorten syrjäytyminen aiheutuu yhteiskunnallisten tekijöiden lisäksi monista eri syistä, kuten haasteista nuoren perhetilanteesta, koulussa, elämäntavoissa, mielenterveydessä tai sosiaalisessa kanssakäymisessä.

Lähes kaikki järjestetty kulttuuri- ja taidetoiminta ehkäisee omalta osaltaan nuorten syrjäytymistä. Osallistumalla toimintaan nuori ensinnäkin lähtee pois kotoa, tapaa uusia ihmisiä, saa uudenlaisia kokemuksia ja elämyksiä sekä oppii uutta. Lisäksi onnistumisen kokemusten myötä itsetunto ja rohkeus lisääntyvät. Yhdessä tekeminen ja yhteinen päämäärä ovat omiaan lujittamaan toimijoiden välistä vuorovaikutusta. Taide- ja kulttuuritoiminnassa jokainen osallistuja on tasavertaisessa asemassa. Esimerkiksi Myrsky -hankkeessa kiinnitettiin erityistä huomiota syrjäytymisuhan alla oleviin nuoriin. Olennaista tässäkin on matalan kynnyksen toiminta, osallisuuden lisääminen ja osallistujien tarpeiden huomioiminen.

4.2.3. Koulut ja päiväkodit

Erilaista taide ja kulttuuritoimintaa on järjestetty kohdistetusti kouluissa ja päiväkodeissa. Tarkoituksena voi olla yleisesti ottaen koululaisten ja päiväkotilasten hyvinvoinnin ja viihtyvyyden edistäminen, mutta usein samalla on myös jokin muu, kuten opetuksellinen ja kasvatuksellinen tarkoitus. Toimintaa on järjestetty sekä tietyille luokalle, kuten kakkosluokkalaisille, tai koko koululle tai päiväkodille. Toisissa hankkeissa toiminta on kohdistettu niille oppilaille tai lapsille, jotka ovat kiinnostuneita kyseistä taide- ja kulttuurimuodosta ja ovat ilmoittautuneet mukaan. Esimerkkinä kohdentamisesta on taidetyöpaja, joka järjestettiin 10-luokkalaisille. Siinä tarkoituksena oli tehdä animaatio ja näin lisätä nuorten omien vahvuuksien esiin tuomista ja yhdenvertaisuutta. 10. luokan oppilaisiin kohdistetaan paineita sekä koulun että kodin suunnalta,

joten tällainen toiminta antaa oppilaille vapauden olla oma itsensä ja rentoutua mukavan toiminnan parissa ilman, että siihen kohdistetaan erityisiä tavoitteita tai paineita.

Koulu ja päiväkoti ovat paikkoja, joissa kohdellaan jokaista yhdenvertaisesti. Onkin tärkeää, että juuri kouluissa ja päiväkodeissa lasten ja nuorten on mahdollisuus saada merkityksellisiä kulttuuri ja taide elämyksiä ja kokemuksia, sillä kaikissa perheissä näitä ei välttämättä muuten toteuteta. Esimerkiksi konserttimatkan järjestäminen päiväkotikäisille on tällaista toimintaa.

Eräässä hankkeessa oli tarkoituksena nukkejen tekeminen koulussa. Nuket tehtiin alusta loppuun itse, niille keksittiin tarinat ja niistä kerrottiin muulle luokalle. Ohjaajana toimi taiteilija. Yhteinen tekeminen vahvistaa luokan yhteishenkeä ja lisää koulussa viihtymistä. Eräs taiteilija toi puolestaan kouluun tanssia. Tarkoituksena oli, että koko koulu osallistui tanssitoimintaan, ja että tanssi integroidaan osaksi myös oppimista, ei vain liikuntaa. Oppilaiden kokonaisvaltainen hyvinvointi sekä kehollisuus osana oppimista avaavat uudenlaisia mahdollisuuksia kouluympäristössä sekä tuovat iloa ja hyvää mieltä koulupäiviin. Kouluun ja päiväkotiin voidaan myös järjestää erilaisia työpajoja, joihin kaikki oppilaat ja lapset osallistuvat. Esimerkiksi eräässä koulussa järjestettiin työpajaprojekti, jossa tuotettiin soiva veistos.

Taide ja kulttuuri voivat olla kouluissa ja päiväkodeissa myös apuna erilaisten teemojen käsittelyssä. Näin kommunikaatio ja ryhmätyöskentely kehittyvät. Taiteen keinoin voidaan nostaa myös esille rajoittavien ja ulkopuolelle sulkevien normien vaikutus koulun arkipäivään. Tämä lisää koko koulun oppilaiden hyvinvointia, kun rajoittavat käytännöt tehdään näkyviksi.

4.2.4. Perheet

Yhdeksi alaluokaksi valikoituivat perheet, joissa lapset ja nuoret ovat toki myös mukana. Perhettäkin on jäsennelty eri tavoin eri raporteissa. Kohderyhminä ovat olleet erityistä tukea tarvitsevat perheet, lastensuojelun asiakkaina olevat perheet, ”tavalliset” perheet ja vauvaperheet. Sirkustoimintaan osallistui muun muassa erityistä tukea tarvitsevia perheitä sekä vauvaperheitä. Toiminta toi mukavaa yhdessä tekemistä sekä iloa vanhempien ja lasten arkeen. Vauvaperheissä sirkustoiminnan vaikutuksesta vanhempien rohkeus lisääntyi ja vauvan käsittely tuli tutummaksi. Toiminta on myös mukavaa yhdessäoloa, ja vanhemmat saavat vertaistukea sekä uusia ystäviä. Toiminta auttaa lisäksi vauvan keuhonhallintaa.

Värikytely on kuvataiteellinen menetelmä, joka on suunnattu vauvaperheille. Työpajassa edetään materiaalien, värien ja valon kokemisesta, tunnustelusta ja havaitsemisesta itse tuotettuun jälkeen. Vauvojen värikytely -työpajan keskeinen sisältö perustuu värien ja materiaalien moniaistiseen kokemuksellisuuteen ja elämyksellisyyteen, vuorovaikutukselliseen työskentelyyn, hetkessä olemiseen ja toimijalähtöisyyteen. Toiminta perustuu ajattelulle, että itsensä ilmaiseminen visuaalisesti on ihmiselle mielekäästä ja tuottaa mielihyvää. Värikytely –menetelmää on hyödynnetty eri hankkeissa vauvaperheille tarjottavana taidemuotona. Työpajassa vauvan ja vanhemman keskinäinen vuorovaikutus vahvistuu ja osallistujien yhteisöllisyys lisääntyy. Lisäksi vanhemmat saavat toiminnasta hyödyllistä vertaistukea.

Aineisto:

Anttila, E. (2010) Koko koulu tanssii! Kehollisuuden haasteita ja mahdollisuuksia koulu yhteisössä. Nuorisotutkimus 4/2010.

Hautaniemi, S. & Kempainen, M. & Männikkö, M. (2014) Taiteesta elämäntuntoa. Taiteilijat ja kulttuurikuriirit –hankkeen loppuraportti. Oulun kaupunki, Kulttuuritalo Valve.

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Vauvaperhe väreilee –hanke, Bändikoulu –hanke)

Kantonen, L. (2007) Nuorten osallisuus ja näyttelytila. Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 88- 95.

Kekäläinen, K. & Kakko, S-C. (toim.) (2013) ”Siellä on suupielet korvissa”. Hyvinvointivaikutuksia sosiaalisesta sirkuksesta. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Krappala, M. & Pääjoki, T. (toim.) (2004) Taide ja toiseus. Syrjästä yhteisöön. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Krappe, J. & Parkkinen, T. & Sinisalo-Juha, E. (toim.) (2013) Tavarat taskuissa. Nuorten ryhmänohjauksen taidelähtöisiä menetelmiä. MIMO –projekti 2010-2013. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 83.

Kulttuurisilta – Osallistava kulttuurikasvatus pääkaupunkiseudun palvelutuotannossa. Loppuraportti. Metropolian Ammattikorkeakoulu. 2011.

Kuusimäki, T. & Mustanniemi, S. & Havu, P. (toim.) (2014) Kolmio. Kuvataiteen, musiikin sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset yhdistävät voimansa. Satakunnan ammattikorkeakoulu.

Känkänen, P. & Rainio, P. (2010) Suojassa, mutta näkyvissä – taidelähtöinen toiminta osallisuuden rakentajana lastensuojelussa. Nuorisotutkimus 4/2010.

Känkänen, P. (2013) Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. Helsingin yliopisto, väitöskirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Malmivirta, H. & Taivainen, A. (toim.) (2012) Merkittävien ihmisten yhteiskunta. Hymykupat –hanke kunnan tarpeisiin vastaajana. Salon kaupunki, Kulttuuripalvelut.

Malta-Colliard, K. & Lampo, M. (2013) Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tutkivan teatterin keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Mäkinen, M. & Ora, L. & Roihankorpi, R. & Sirén, K. (2009) Voimavara! – Kokemuksia soveltavan teatterin mahdollisuuksista hoiva-alan yrityksissä ja yhteisöissä Pirkanmaalla. 1.4.2009 – 31.5.2009. Raportti (Ylös –hankkeen rinnakkaisprojekti)

Siivonen, K. & Kotilainen, S. & Suoninen, A. (2011) Iloa ja voimaa elämään. Nuorten taiteen tekemisen merkitykset Mysky-hankkeessa. Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 44.

4.3. Työyhteisöt, työelämä, työhyvinvointi

Ikäihmisten sekä nuorten ja lasten ohella työyhteisöt sekä työelämään liittyvät teemat olivat paljon esillä monissa hankkeissa ja tutkimuksissa. Myös opetusministeriön julkaisussa ”taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014” Liikanen ehdottaa työhyvinvoinnin kehittämistä taiteen ja kulttuurin keinoin yhdeksi kolmesta painopistealueesta. Tämä luku on jaoteltu kahteen alalukuun, sillä myös työyhteisöjä ja työhyvinvointia on lähestytty eri hankkeissa ja tutkimuksissa eri näkökulmista. Toisissa hankkeissa ja tutkimuksissa päätavoitteena oli nimenomaan tietyn työyhteisön työhyvinvoinnin edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin. Eräs isosti esillä ollut työelämään liittyvä teema oli taiteilijoiden, ja yleensä vielä nuorien taiteilijoiden työllistäminen. Erilaisten hankkeiden avulla tuotetaan siis hyvinvointia jollekin tietylle kohderyhmälle, esimerkiksi nuorisolle, ja samalla tasavertaisena tavoitteena hankkeessa on tuottaa uusia työpaikkoja ja työkokemuksia taiteilijoille. Taiteilijat ja kulttuurialan ammattilaiset pääsevät uudelle kentälle, sosiaalialan kentälle, toteuttamaan taiteellista ammattiaan.

Osassa raporteissa kävi ilmi, että hankkeen tai tutkimuksen pääasiallinen kohderyhmä ei ollut työyhteisön hyvinvoinnin lisääminen, mutta se toteutui kuin sivutuotteena samalla, kun esimerkiksi ikäihmisille järjestetään taidetoimintaa palvelutalossa. Kun erilaisille kohderyhmille, kuten lapsille tai ikäihmisille, järjestetään taide- ja kulttuuritoimintaa, voivat työntekijät toisinaan samalla osallistua tai päästä osallisiksi toimintaan. Työntekijöiden hyvinvointi, keskinäinen yhteistyö ja ilmapiiri voivat kehittyä samalla. Toisissa raporteissa työntekijät ovat kommentoineet nauttivansa siitä, että asiakkaat tai potilaat viihtyvät ja nauttivat. Työntekijät saavat myös itse vaihtelua työpäiväänsä. Esimerkiksi ikäihmisille järjestetyssä sirkustoiminnassa työntekijät osallistuivat toimintaan tasavertaisina asiakkaiden kanssa. Tämä luo erilaisen asetelman ohjaaja-asiakas – asetelmaan, ja työntekijät voivat nähdä asiakkaat eri tavalla; ei vain asiakkaina ja potilaina, vaan osaavina ja kiinnostavina yksilöinä. Arjesta poikkeava toiminta voi lisätä ja kehittää asiakkaan ja työntekijän välistä vuorovaikutusta. Työntekijät voivat myös itse järjestää asiakkaille hauskan arjesta poikkeavan juhlan tai taidehetken. Yhteinen toiminta tiivistää työyhteisöä.

Taidetta ja kulttuuria on hyödynnetty myös osin välineellisesti työnohjauksen työkaluna, mutta toki työnohjauksen tarkoitus jo sinänsä on lisätä työntekijän hyvinvointia. Taidelähtöisten ja luovien menetelmien avulla työntekijään, työyhteisöön ja työhön liittyviä pulmia voidaan käsitellä uudella tavalla. Tavoitteena työnohjauksessa on, että työntekijän voimavarat ja hyvinvointi lisääntyvät, ja hän oivaltaa uusia asioita työstään. Taidetta ja kulttuuria on hyödynnetty työnohjauksessa esimerkiksi hankkeessa, jossa oli työntekijöitä vanhustyöstä ja psykiatrisesta sairaalasta. Erilaisia käytäntöjä olivat esimerkiksi kehoitietoisuusharjoitukset, luova liike, luova kirjoittaminen, piirtäminen ja muu kuvallinen ilmaisu.

4.3.1. Taiteilijoiden työllistäminen sekä osaamisen ja yhteistyön kehittäminen

Työelämään ja työhyvinvointiin liittyvissä aineiston raporteissa toistuva teema on taiteilijoiden työllistäminen erilaisten hankkeiden avulla, sekä sosiaali- ja terveysalan ja taiteilijoiden ja muiden kulttuuritoimijoiden yhteistyön ja toisen alan ymmärtämisen lisääminen. Taiteilijoiden voi olla hankala työllistyä omalla alallaan, joten näin tuetaan sitä, että taiteilijat saavat toteuttaa omaa ammattiaan uudessa

ympäristössä ja samalla oppia uusia taitoja hyvinvointialasta sekä esimerkiksi tuotteistamisesta. Kyse on siis myös taloudellisesta hyvinvoinnista.

Suuressa osassa hankkeita ja tutkimuksia taiteilijoille järjestetään koulutusjaksoja ennen kuin he menevät esimerkiksi ikäihmisten hoivakotiin tekemään työtään. Koulutukset sisältävät tietoa muun muassa kohderyhmästä ja sen kanssa toimimisesta, palvelun tuotteistamisesta ja myymisestä, luovuudesta sekä ryhmän ohjaamisesta. Osassa hankkeista ja tutkimuksista taiteilijoilta odotetaan jo rekrytointivaiheessa tietoa ja kokemusta taiteen soveltavasta käytöstä sekä ideoita omasta taidetyöpajasta tai muusta taidetoiminnasta.

Hankkeisiin työllistyneet taiteilijat ja muut kulttuuritoimijat saavat arvokasta työkokemusta, vahvistavat omaa osaamistaan sekä vievät myös omaa tietotaitoaan ja näkökulmaansa yhteisöön, jossa työskentelevät. Osassa hankkeista tavoitteena on lisäksi tukea taiteilijoita tarjoamaan omia palveluitaan yrittäjämäisesti esimerkiksi kunnalle tai yrityksille. Tässä yhteydessä puhutaan palvelupaketeista ja niiden tarjoamisesta. Osassa hankkeista tavoitteena olikin, että taiteilijat ja kulttuuritoimijat suunnittelevat ja toteuttavat erilaisia palvelupaketteja muun muassa ikäihmisten palvelutaloihin, josta näitä erilaisia paketteja voidaan tarpeen tullen tilata. Palvelupaketit ovat erilaisia, aina taiteilijan omasta taiteellisesta taustasta lähtöisin olevia. Esimerkkinä erilaisesta palvelupaketista on kulttuuripaketti/tyky-paketti, jonka yritys voi tilata henkilöstönsä työhyvinvoinnin edistämiseksi. Useimmiten tyky-toiminta on liikuntaa, joten kulttuurityky tuo vaihtelua perinteiseen tyky-toimintaan.

Taiteilijoiden työllistymisen ohella tavoitteena voi olla, että myös kohdeorganisaation henkilökunta oppii taiteen ja kulttuurin hyödyntämisestä omassa organisaatiossaan. Useimmiten taiteilijoita työllistetään sosiaali- ja terveysalan organisaatioihin. Hoitajat ja ohjaajat oppivat samalla uudenlaisia tapoja kohdata potilas tai asiakas sekä menetelmiä taiteellisten toimintojen hyödyntämisestä osana hoivalaitoksen arkea. Yhdessä hankkeessa toteutettiin mentorointitoimintaa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen ja taiteilijan välillä siten, että mentorina toimi sote-alan ammattilainen ja mentoroitavana taiteilija. Myös nuoria työttömiä taiteilijoita on työllistetty hankkeisiin ”kulttuurikuriireiksi” ammattitaiteilijan pariksi. Nuori on hankkeessa ensin työkokeilussa, ja sen jälkeen palkkatuella töissä. Näin nuori saa hyvää ja monipuolista työkokemusta ja verkostoja omalta alaltaan, mutta uudenlaisessa ympäristössä soveltavan taiteen parissa.

Taidetta ja kulttuuria voidaan hyödyntää uudenlaisin ja innovatiivisin tavoin osana sosiaali- ja terveyspalveluita, mutta tämän saavuttamiseksi eri alojen ammattilaisten on kohdattava ja saatava kehittää palveluja yhdessä. Erilaiset hankkeet toimivatkin toisinaan niin sanottuna välittäjäorganisaationa ja verkostonluojana eri ammattialojen välillä. Lisäksi hankkeiden tärkeänä tehtävänä on tiedon lisääminen siitä, miten luovat alat ja sote-ala voivat hyötyä toisistaan.

4.3.2. Työyhteisön tai työntekijän työhyvinvoinnin edistäminen ja kehittäminen

Taidetta ja kulttuuria hyödynnetään yhä enemmän työhyvinvoinnin edistämiseksi. Eri hankkeissa ja tutkimuksissa käy ilmi, että työyhteisöjen työhyvinvoinnin edistämiseksi on kehitetty erilaisia toimintatapoja, jotka sisältävät taide- ja kulttuuritoimintoja. Näitä erilaisia toimintatapoja ovat esimerkiksi

henkilöstölle järjestettävät taidehetket ja –työpajat keskellä työpäivää, henkilöstön vieminen kulttuuritapahtumaan (teatteri, museo, musikaali, jne.), taiteilijan tuominen työyhteisöön kehittämään innovatiivisuutta, parantamaan työilmapiiriä ja lisäämään työhyvinvointia, taiteen tuominen työpaikalle työympäristön kaunistamiseksi tai muuten taidelähtöisten menetelmien käyttö esimerkiksi koulutuspäivissä tai tyky-toiminnassa.

Kulttuuriset vapaa-ajan aktiviteetit on tunnustettu hyvinvoinnin ja selviytymisen lähteeksi työntekijöille. Taidemuseon osaamista on hyödynnetty vanhuspalveluiden kotihoidon työntekijöiden työhyvinvoinnin edistämiseksi. Kotihoidon työntekijät pääsivät useamman kerran käymään työpäivän aikana taidemuseossa ohjatussa näyttelyssä ja erilaisissa taidetyöpajoissa. Hanke tuki työyhteisön yhteisöllisyyttä antamalla aikaa, sisältöä ja välineitä vuorovaikutuksen kehittämiseen ja yhdessä toimimiseen. Yksilöiden osalta hanke rohkaisi tarkastelemaan arjen asioita uusista näkökulmista. Taidemuseossa käynnit paransivat ilmapiiriä kannustavammaksi, tiivistivät työyhteisöä, antoivat voimavaroja työelämään ja olivat rentouttavia hetkiä kiireisen arjen keskellä. Eräässä tutkimuksessa puolestaan tarjottiin sairaalan henkilökunnalle kuukausittain kulttuuritapahtumia, kuten teatteria, konsertteja, musikaaleja, tanssiesityksiä, museokäyntejä ja nähtävyy skierroksia. Ensisijainen osallistumisen syy osallistujille oli hyvinvointi. Lisäksi kulttuuriaktiviteetin sisältö ja kutsu kollegalta tai työnantajalta olivat syitä osallistua toimintaan.

TAIKA –hanke (2008-2011, 2011-2013) on ollut yksi isoimmista ja merkittävimmistä työelämän ja kulttuurin ja taiteen yhdistävistä hankkeista. Hankkeen tehtävänä oli edistää innovatiivisuuteen ja hyvinvointiin liittyvää taidelähtöistä toimintaa työelämässä ja tätä kautta lisätä kulttuurista lukutaitoa ja osaamista koko yhteiskunnassa. Keskeinen tehtävä on ollut mallintaa prosesseja, joilla taidelähtöisiä menetelmiä otetaan käyttöön työyhteisöissä. Taidelähtöisessä toiminnassa ryhmän jäsenet kohtaavat toisensa eri roolissa kuin normaalisti (työrooli). Kun taidetoimintaa tuodaan työyhteisölle, voi ilmetä seuraavia vaikutuksia: yhteinen kokemus, pysähtyminen ja herkistyminen, yhteisön vuorovaikutuksen parantuminen, yhteistoiminnan lisääntyminen, vuorovaikutuksen paraneminen, avoimuuden lisääntyminen, työilmapiirin paraneminen ja lisäksi voidaan oppia tuntemaan työkaverit paremmin.

TAIKAssa toteutettiin taidetoimintaa erilaisissa työyhteisöissä, joista seuraavaksi esitellään muutama esimerkki. Vanhustyön yksiköissä sekä aikuissosiaalityön yksikössä tehtiin kuva-, liikeimprovisaatio-, tarinallisuus- ja draamaprosessityöpajoja. Pienryhmäkodissa tavoitteena oli saada uutta näkökulmaa työhön taiteen ja kulttuurin avulla. Käytössä oli kulttuuripassit, joihin kerättiin leimoja kulttuuritapahtumisesta käymisestä. Päiväkodin työntekijöille järjestettiin luovaa kirjoittamista ja kuvataidetta. Seurakuntien diakonia-avustajien täydennyskoulutuksen yhteydessä toteutettiin valokuvatyöpaja, jossa otetaan ammatti-identiteettiä kuva. Vanhustenhuollon toimipisteessä, sairaalaosastolla sekä palvelutalossa oli käsityötoimintaa.

Taiteilijan, eli vieraan henkilön, tullessa työyhteisöön kehittämään toimintaa ja lisäämään työhyvinvointia, voi työyhteisö alkaa nähdä omissa toiminnassaan sellaisia asioita, joita he eivät olisi huomanneet ilman ulkopuolisia silmiä. Eräässä hankkeessa taiteilija tuli tekemään taiteellisia interventioita työpaikoille

tarkoituksena lisätä luovuutta sekä kehittää uusia konsepteja yritysten henkilöstön työhyvinvoinnin edistämiseksi taiteen ja taiteilijoiden toiminnan kautta.

Kun taiteilija tulee työyhteisöön tarkoituksenaan kehittää jotain tiettyä osa-aluetta työyhteisössä tai työpaikalla, puhutaan taiteilija-kehittäjistä. Taiteilijan tekemä interventio voi koskea muun muassa palvelujen kehittämistä, työyhteisön vuorovaikutusta, elämyksellisyyden ja riskinoton vahvistamista, toiminnan kehittämistä ja muutoksen aikaansaamista, hyvinvoinnin vahvistamista ja organisaation arvopohjaa. Taiteilija-kehittäjät voivat olla eri taiteen aloilta, kuten dramaturgia, esitystaide, kuvataide, näyttelijäntaide, ohjaajantaide ja tanssitaide. Hankkeessa, jossa hyödynnettiin taiteilija-kehittäjiä, oli mukana sairaala, kirkko, urheilujärjestö, ammattioppilaitos, museoala, teollisuusyritys, kaupunginorganisaatio ja vanhusten palvelutalo.

Aineisto:

Hautaniemi, S. & Kemppainen, M. & Männikkö, M. (2014) Taiteesta elämäntuntoa. Taiteilijat ja kulttuurikuriirit –hankkeen loppuraportti. Oulun kaupunki, Kulttuuritalo Valve.

Hyvinvointia kulttuurista – Mitä, miten ja kenelle? Hyvinvointia kulttuurista Etelä-Pohjanmaalle –hanke. Etelä-Pohjanmaan liitto, julkaisu C: 50. 2007.

Ikonen, E. & Henriksson, A. (2013) Tukeva porras. Kuvataiteesta hyvinvointia pilottihankkeen väliraportti vuodelta 2013. Kauno Ry.

Jussila, P. (toim.) (2011) Luovaa lystiä. Luovat menetelmät osana hoitotyötä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kekäläinen, K. & Kakko, S-C. (toim.) (2013) ”Siellä on suupielet korvissa”. Hyvinvointivaikutuksia sosiaalisesta sirkuksesta. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Kuusimäki, T. & Mustanniemi, S. & Havu, P. (toim.) (2014) Kolmio. Kuvataiteen, musiikin sekä sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaiset yhdistävät voimansa. Satakunnan ammattikorkeakoulu.

Lehikoinen, K. & Pässilä, A. & Martin, M. & Pulkki, M. (toim.) (2016) Taiteilija kehittäjänä. Taiteelliset interventiot työssä. Kokos julkaisu 1/2016, Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu Helsinki, Artsequal – tutkimushanke.

Liikanen, H-L. (2013) Taidetta ja työn iloa! Kulta –tutkimus 2012-2013. Etelä-Savon kulttuurirahasto.

Liippo, E. & Pessi, E. & Ritvanen, J. (2013) Taide jää mieleen – taidemuseosta hyvinvointia kotihoidon työntekijöiden arkeen. ”Arjessa ja työssäkin pitää olla pysähtymisiä ja aikaa asioiden syvempään pohdintaan”. Turku, sosiaali- ja terveystoimi.

Malmivirta, H. & Taivainen, A. (toim.) (2012) Merkittävien ihmisten yhteiskunta. Hymykupat –hanke kunnan tarpeisiin vastaajana. Salon kaupunki, Kulttuuripalvelut.

Pettersson, C. (toim.) (2013) Art goes work. Yrkeshögskolan Novia.

Rosenlöf, A-M. (2013) Osaamispolku –kohtaamisia vanhustyössä. 2012-2013 Loppuraportti. Taiteen edistämiskeskus.

Rönkä, A-L. & Kuhanen, I. & Liski, M. & Niemeläinen, S. & Rantala, P. (toim.) (2011) Taide käy työssä. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä. Taika 2008-2011. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarjat, osa 74.

Särkämö, T. & Laitinen, S. & Numminen, A. & Tervaniemi, M. & Kurki, M. & Rantanen, P. (2011) Muistaakseni laulan: Musiikin käyttö muistisairaiden mielialan, elämänlaadun ja kognitiivisen toimintakyvyn tukemisessa. Milla Sillanpään säätiön julkaisu A:10.

Tuisku, K. & Houni, P. (2015) Experience of Cultural Activities provided by the Employer in Finland. Nordic journal of working life studies, 2015/5.

4.4. Mielenterveys- ja päihdekuntoutus

Taidetta ja kulttuuria tuodaan myös mielenterveys- ja päihdekuntoutukseen lisäämään kuntoutujien hyvinvointia ja edistämään samalla kuntoutusta. Taidetoiminta tapahtuu kaikissa aineiston hankkeissa ja tutkimuksissa laitoksessa tai vastaavassa organisaatiossa johtuen siitä, että henkilöt ovat kuntoutuksessa. Mielenterveys- ja päihdekuntoutujien kanssa toimiessa voi tulla eteen erilaisia haasteita, sillä kuntoutujilla voi olla lääkityksestä johtuen erilaisia vireystilan vaiheluita ja kognitiivisia haasteita. Toiminnassa tärkeää ovat siis selkeät ohjeet ja rauhallinen tahti.

Ihminen kaipaa elämäänsä iloa ja hyvää mieltä erityisesti silloin, kun elämässä on haasteita. On tärkeää antaa onnistumisen kokemuksia niille ihmisille, joille on esimerkiksi kuntoutusprosessin kannalta tärkeää vahvistaa itsetuntoaan ja saada käsitellä itselleen tärkeitä teemoja. Yksi työskentelymuoto, omakuvakollaasi, on tarkoitettu juuri omien tärkeiden asioiden kokoamiseen ja pohtimiseen taiteen keinoin. Mielenterveys- ja päihdekuntoutujille järjestetyn taide- ja kulttuuritoiminnan tavoitteena on lisätä hyvinvointia ja samalla tukea kuntoutumista. Esimerkiksi värähtelyä väreistä –toimintamuodossa tarkoituksena on luoda osallistujien kesken sellainen ilmapiiri, jossa kaikenlainen kuvallinen tekeminen ja myös tekemättömyys on sallittua, eikä ketään arvostella. Järjestetyissä toiminnoissa käsitellään usein samalla joitain tärkeitä teemoja, kuten perhettä ja muistoja.

Toiset hankkeet ja tutkimukset keskittyivät pelkästään mielenterveys- tai päihdekuntoutujiin, osa molempiin. Tässä raportissa olen kuitenkin erotellut kuntoutujat alalukuihin. Esimerkkinä sekä päihde- että mielenterveyskuntoutujille kehitetystä ja järjestetystä toimintamallista on tarinamatto-menetelmä, joka kehittää yhteisöllisyyttä, tuo iloa ja huumoria arkeen ja kasvattaa tilannetajua. Tarkoituksena on se, että tilaan tuodaan matto, joka toimii näyttämönä. Näyttämöllä otetaan jokin rooli ja näytellään, mutta maton ulkopuolinen tila on paikka, joka ei ole osa näytelmää, vaan siellä voi kommentoida ja keskustella näytöksestä. Tällä menetelmällä voidaan keskustella vaikeistakin asioista, tuoda kuntoutujien voimavaroja esiin ja lisätä vuorovaikutusta. Samalla oman tahdon ilmaiseminen, rohkeus sekä itseilmaisuus kehittyvät. Toiminta tuo myös vaihtelua arkeen ja se ottaa huomioon osallistujien yksilölliset tarpeet.

4.4.1. Mielenterveyskuntoutus

Mielenterveyskuntoutujille järjestettyjen taide- ja kulttuuritoimintojen tulee olla sisällöltään räätälöityjä sekä kohderyhmän toimintakyvyn mukaisia, jotta ne edistävät osallistujien hyvinvointia. Mielenterveyskuntoutujat eivät ole yhteneväinen massa, vaan kuntoutujat ovat eri-ikäisiä, eri vaiheessa kuntoutusta ja heidän mielenterveysongelmansa ovat eritasoisia. Tärkeää on, että toiminnan myötä osallistujien itseilmaisuus sekä omatoimisuus lisääntyvät.

Kuntoutujille järjestettävä taide- ja kulttuuritoiminta tapahtuu erilaisissa laitoksissa ja organisaatioissa. Eräessä hankkeessa toiminta tapahtui mielenterveyskuntoutujien päivätoimintakeskuksessa, jossa on tukiasuntoja sekä erilaista ryhmätoimintaa. Taidemuotona oli soveltava teatteri, ja toiminta oli tarkoitettu hyväkuntoisille osallistujille, joilla oli hyvä kontaktinotto, keskittymiskyky sekä halua osallistua taiteelliseen

toimintaan. Tarkemmin sanottuna kyseessä oli forum teatteri, jossa käsiteltiin erilaisia osallistujien valitsemia ajankohtaisia aiheita. Toiminta oli tarkkaan ohjattua ja siinä oli tärkeää se, että otettiin etäisyyttä hoidolliseen kontekstiin. Myös ohjaajat heittäytyivät toimintaan tasavertaisina osallistujina. Soveltavan teatterin keinoin voidaan tukea osallistujien ongelmanratkaisua, muistia, kielellisiä taitoja, puheen tuottamista, ymmärtämistä, käsitteiden hallintaa, tunteiden ilmaisua, eleiden ja ilmeiden tuottamista sekä muita vuorovaikutukseen liittyviä taitoja.

Useat mielenterveyskuntoutujille järjestetyt taide- ja kulttuuritoiminnot ovat työpaja-tyyppisiä toimintoja. Psykiatrisessa avohoidossa oleville nuorille on järjestetty työpaja nuorten ja nuorten aikuisten päivätoimintakeskuksessa. Työpajassa tärkeitä päämääriä olivat osallistumishalun herättäminen, sosiaalisten taitojen kartuttaminen ja nuorten tulevaisuudennäkymien kartoittaminen. Taidemuotoina hyödynnettiin improvisaatiota, avointa draamaprosessia sekä yhteisö- ja forumteatteria. Nuorten kanssa käsiteltiin kevyitä aiheita, joita oli helppo lähestyä ja näin saatiin myös nuoret rentoutumaan.

Mielenterveyskuntoutajat kohderyhmänä on otettu huomioon myös tutkimuksissa. Tutkimusta on tehty muun muassa mielenterveyskuntoutujien kotoutumisyksikössä, jossa huomio kiinnitettiin siihen, minkä verran taidetta ja kulttuuria kuuluu osaksi laitoksen arkea ilman erillisiä hankkeita. Tulosten mukaan laitokseen on esimerkiksi hankittu mittava taidekokoelma sekä perustettu sairaalamuseo. Taide- ja kulttuuritoiminnan avulla tuetaan kotouttamisyksikön kuntoutujien omatoimisuutta, ja joillekin kuntoutujille taiteesta ja kulttuuritoiminnasta on muodostunut elämisen ja kuntoutumisen edellytys. Lisäksi hoidon osana käytetään erilaista taideterapiaa, kuten musiikkiterapiaa.

Muita erilaisia taide- ja kulttuuritoimintoja ovat olleet esimerkiksi mediakerho, matalan kynnyksen kirjoittajaryhmä sekä valokuvauksen keinoin tehtävä tunnepäiväkirja, jossa osallistujia ohjeistetaan kuvamaan jokaisen päivän tunnetiloja.

4.4.2. Päihdekuntoutus

Päihdekuntoutujille järjestetty taide- ja kulttuuritoiminta on melko samanlaista kuin mielenterveyskuntoutujille järjestetty toiminta. Näitä ovat siis erilaiset työpajat laitospäristöissä, joissa taide ja kulttuuri toimivat myös kuntoutuksen osana. Päihde- ja mielenterveysongelmat ovat toki erilaisia ja vaikuttavat ihmisiin eri tavoin. Erilainen esimerkki päihdeongelmallisille järjestetystä toiminnasta on miesten asumisyksikössä järjestetty yhteisötaideprojekti, joka oli kuntoutuksen sijaan ennemminkin päihdeongelmaisten parissa tehtävää työtä. Tavoitteena oli taiteen läsnäolo arjessa erilaisina tilanteina ja tapahtumina. Projektin aikana toteutettiin taideteos asumisyksikön edustalle. Tavoitteena oli tehdä korkeatasoinen taideteos, ja apuna toteutuksessa oli taiteilijaryhmä. Osallistumisen pakkoa ei ollut, vaan jokainen asukas osallistui omien voimiensa ja halujensa mukaisesti.

Päihdekuntoutujille järjestetyt taide- ja kulttuurityöpajat ovat moninaisia. Toiset työpajat ovat osallistujille vapaaehtoisia, mutta toiset puolestaan pakollinen osa kuntoutusta eli ne kuuluvat päiväohjelmaan. Kuntoutumiskeskuksessa on järjestetty pakollinen työpaja, jossa käytetään forumteatterin lähestymistapoja.

Elämän ongelmia käsitellään suorasti draaman keinoin. Toiminnassa on mukana vain taiteilija, ei sosiaalialan ohjaajaa. Työskentely on myös taiteilijalle haastavaa, sillä osalla osallistujista voi olla ymmärtämisvaikeuksia ja motivaatio-ongelmia. Toisaalta kun työskentely onnistuu, voi se auttaa osallistujia esimerkiksi tunteiden tunnistamisessa.

Työpajoissa voidaan käyttää erilaisia menetelmiä ja taidemuotoja. Improvisaatio, avoin draamaprosessi, forumteatteri sekä still – kuvat ovat taidemuotoja, joiden avulla voidaan esimerkiksi avata keskusteluja ryhmäläisille tärkeistä aiheista. Toisinaan tarkoituksena voi olla oman itsensä ja oman mukavuusrajan ylittäminen. Omakuvakollaasi –työpajassa osallistujat olivat päihdeklonikan huumeidenvierotus- ja korvaushoidossa sekä kuntoutuksessa. Omien ajatusten ja muistojen työstäminen taiteelliseksi kollaasiksi voi tuoda pintaan kipeitäkin asioita, joiden käsitteleminen auttaa kuntoutujaa eteenpäin.

Aineisto:

Hautaniemi, S. & Kemppainen, M. & Männikkö, M. (2014) Taiteesta elämäntuntoa. Taiteilijat ja kulttuurikuriirit –hankkeen loppuraportti. Oulun kaupunki, Kulttuuritalo Valve.

Kontusalmi, H. (2007) Elämäntarinat taipuvat taiteeksi. Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 96–102.

Liikanen, H-L. (2003) Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital –hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

Malta-Colliard, K. & Lampo, M. (2013) Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tutkivan teatterin keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Mäkinen, M. & Ora, L. & Roihankorpi, R. & Sirén, K. (2009) Voimavara! – Kokemuksia soveltavan teatterin mahdollisuuksista hoiva-alan yrityksissä ja yhteisöissä Pirkanmaalla. 1.4.2009 – 31.5.2009. Raportti (Ylös –hankkeen rinnakkaisprojekti)

4.5. Maahanmuuttajat

Maahanmuuttajat eivät ole aineiston perusteella erityisen yleinen kohderyhmä tutkimukselle tai hankkeille kulttuuri- ja taidetoiminnan ja hyvinvoinnin yhteydessä. Muutama raportti kuitenkin löytyi, jotka käsittelevät maahanmuuttajia. Kaksi yleisintä teemaa hyvinvoinnin näkökulmasta maahanmuuttajia koskien olivat kotoutuminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen sekä tietyn ikäryhmän huomioon ottaminen. Nämä on jaoteltu tämän luvun alalukuihin.

4.5.1. Maahanmuuttajien syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen ja kotouttaminen

Taiteella on oma roolinsa sosiaalipoliittisena tekijänä syrjäytymisen ehkäisyssä ja erilaisuuden tulkitsemisessa Taide- ja kulttuuritoiminta vähentävät yksinäisyyden tuntemuksia ja saavat ihmiset kokemaan itsensä terveemmiksi ja onnellisemmiksi. Erään hankkeen keskeisenä tavoitteena oli kehittää uusia työtapoja ja menetelmiä esittävän taiteen ja kuvataiteen soveltamiseen maahanmuuttajien kotoutumistyöhön. Taiteen avulla (suomalaisen taiteen) oppii myös kiinnostavalla tavalla uudesta kulttuurista. Kotouttamistyön puitteissa on järjestetty maahanmuuttajille myös taideleiri. On silti tärkeä selvittää, minkälaisiin tarpeisiin ja toiveisiin maahanmuuttajat toivovat taidetoiminnan vastaavan. Kotouttaminen ja syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen näkyvät suuressa osassa eri-ikäisille ja eri taustoista tulleille maahanmuuttajille järjestetyssä taide- ja kulttuuritoiminnassa. Onnistunut kotoutuminen sekä osallistuminen yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan edistävät hyvinvointia ja elämänlaatua.

Maahanmuuttajille järjestetyissä taide- ja kulttuuritoiminnoissa tulee huomioida joitain erityispiirteitä, kuten kielimuuri, kulttuuriset erot sekä ohjaajan taito ohjata monikulttuurista ryhmää. Ohjaajan tulee toki aina pystyä innostamaan ryhmää toimintaan sekä ottamaan huomioon erilaiset osallistujat. Taiteellinen toiminta on hyvä lisä kotouttamiseen, ja taiteilijoille tuleekin luoda mahdollisuuksia päästä kotoutumisprosessiin mukaan, ja heille tulee antaa tietoa ja koulutusta monikulttuuristen ryhmien ohjaamisesta. Taide rohkaisee toiseuden kohtaamiseen ja innostaa toimimaan yhdessä. Taide voi siis toimia yhteisenä kielenä eri kulttuureista tulevien ihmisten välillä.

Maahanmuuttajille on järjestetty valokuvien ja esineiden katselua, askartelua, maalausta, teatteria, musiikin kuuntelua, musiikillista liikuntaa, vierailu kansallismuseoon ja yhteislaulua. Tällainen ryhmätoiminta lisää yhteisöllisyyttä ja osallistuneiden me-henkeä. Muuta toimintaa on ollut esimerkiksi nukketeatteriryhmä, jossa on käsitelty erilaisia teemoja, elämäntarinallinen valokuvaryhmä sekä voimauttavan valokuvan menetelmä. Toiminnassa yhdistyy taiteellinen luovan työn prosessi sekä sosiaalinen ihmisten välinen kohtaaminen. Nuorten kanssa on tehty kuvakollaaseja, joiden avulla he ovat voineet kertoa tulevaisuuden haaveistaan. Muistelutyö on käytetty menetelmä eri kohderyhmille. Muistelutyötä voi tehdä esimerkiksi musiikin, kuvien tai kirjallisuuden avulla, ja eräässä hankkeessa toteutettiin muistorasiat ammattitaiteilijan avustuksella. Taidetoiminnan ohessa oman kulttuurin vaaliminen sekä suomalaisuuteen tutustuminen ovat läsnä. Taide ja taiteen tekeminen ovat universaaleja, ja niiden ääressä eri kulttuurien välinen keskinäinen dialogi on mahdollista.

4.5.2. Eri-ikäiset ja eri kulttuuritaustoista tulevat maahanmuuttajat

Maahanmuuttajat ovat moninainen ryhmä eri kulttuureista, elämäntilanteista ja ikäryhmistä tulevia ihmisiä. Osa hankkeiden työpajoista ja toiminnoista kohdistuu juuri tiettyyn ikäryhmään tai tietyn kulttuurisen taustan omaaviin maahanmuuttajiin. Näitä ovat muun muassa ikääntyneet, nuoret, nuoret aikuiset, aikuiset, perheet, maahanmuuttajien valmistava luokka, somalitaustaiset naiset, inkerinsuomalaiset paluumuuttajat sekä nuoret ja nuoret aikuiset, joilla ei ole vielä paljon verkostoja työn tai opiskelun kautta tai uskallusta tai tietoa hakeutua esim. harrastustoimintaan. Työpajoissa ja muissa järjestetyissä toiminnoissa on useimmiten monista eri kulttuuritaustoista tulevia osallistujia, esimerkiksi eräässä hankkeessa osallistujia oli yhteensä yli 20:stä eri maasta.

Ikääntyneillä maahanmuuttajilla on jo muodostunut side kotimaahansa, ja siitä on pitänyt syystä tai toisesta irrottautua. Heidän voi olla nuoria vaikeampi sopeutua uuteen maahan. Ikääntyneiden maahanmuuttajien kotouttaminen vaatii myös vastaanottavalta yhteiskunnalta paljon. Kun hankkeessa tai tutkimuksessa on kohderymänä ikääntyneet maahanmuuttajat, on tärkeää tukea heidän kulttuurista identiteettiään sekä löytää keinoja, joilla eri toimijatahot yhteistyössä voisivat vahvistaa heidän hyvinvointiaan. Eräässä hankkeessa panostettiin siihen, että edistetään ikääntyneiden maahanmuuttajien hyvinvointia tukemalla heidän valmiuksiaan elää kotona aktiivisempänä ja kannustamalla heitä osallistumaan yhteiskunnan toimintaan. Tässä hyödynnettiin elämäntarinatyöskentelyä, jossa jokaisen tarina tulee kuulluksi ja jossa muistelu on tärkeässä osassa. Työskentelymuodosta pyrittiin myös luomaan malli ikääntyneiden maahanmuuttajien kanssa toimimiseen. Oman tarinan jakaminen on monille tärkeää, ja eri kulttuureista tulleilla ihmisillä voi olla myös kollektiivisia tarinoita. Kielitaidottomuus lisää yksinäisyyttä, joten maahanmuuttajien osalta on erityisen tärkeää tukea yhteisöllisyyttä ja osallisuutta syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisemiseksi.

Nuorten maahanmuuttajien osalta hankkeissa ja tutkimuksissa painotetaan syrjäytymisen ennaltaehkäisyä ja omien juurien ja identiteetin selvittämistä. Nuorten kanssa työskennellessä taiteellinen tekeminen ja toiminta korostuvat puhumisen sijaan. Taiteellinen toiminta voi tuoda esiin niitä nuorille tärkeitä teemoja, mistä he eivät välttämättä halua avoimesti puhua. Erään hankkeen tavoitteena oli kartoittaa sitä, miten taide- ja kulttuurikentällä toimivat ammattitaiteilijat voivat oman työnsä kautta edistää ja osallistua maahanmuuttajien kotoutumiseen. Tätä on tehty muun muassa esittävän taiteen ja kuvataiteen keinoin. Nuorille on tärkeää, että toimintaan osallistumisen kynnys pidetään matalana, ja että he saavat itse osallistua taiteen tekemisen suunnitteluun ja toteutukseen. Nuorten kanssa on toteutettu erilaisia taidetyöpajoja, kulttuurivierailuja, nuorten omia taide- ja kulttuuriprojekteja ja lisäksi nuorten vanhemmille on järjestetty vertaistukiryhmätapaamisia. Ylipäätään raporteissa korostetaan, että maahanmuuttajien osallisuutta kulttuuripalveluihin tulee kehittää.

Aineisto:

Kekäläinen, K. & Kakko, S-C. (toim.) (2013) ”Siellä on suupielet korvissa”. Hyvinvointivaikutuksia sosiaalisesta sirkuksesta. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Nylund, A. (toim.) (2008) Monikulttuurista hyvinvointia vanhustyöhön. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 69.

Taide kotouttaa. Lapin taiteilijaseuran selvityksiä 4, 2014.

Mäkeläinen, K. (toim.) (2015) ”Parasta oli kaikki” Fiiliksistä vaikutuksiin taiteen ja kulttuurin kautta. Kulttuurilla osalliseksi 2012–2015. Espoon Järjestöjen Yhteisö EJY Oy.

4.6. Syrjäytymisen ehkäiseminen

Oikeastaan kaikenlainen ryhmätoiminta on omiaan ehkäisemään syrjäytymistä, joten myös kulttuuri- ja taidetoiminta on aina samalla myös syrjäytymisen ehkäisemistä tai ennaltaehkäisemistä. Toisissa hankkeissa syrjäytymisen ehkäiseminen mainitaan erikseen toiminnan tavoitteeksi ja lähtökohdaksi, joten se on valittu erilliseksi luvuksi. Tässä luvussa esitellään erilaisia toimintoja ja tapoja, miten kulttuuri- ja taidetoiminnalla on pyritty ehkäisemään syrjäytymistä. Yleisin kohderyhmä on nuoret. Kuka vain voi tuntea itsensä yksinäiseksi ja syrjäytyä yhteiskunnasta, ja eri kohderyhmät näkyvätkin raporteissa. Tässä luvussa käsitellään syrjäytymisen ehkäisemistä taiteen ja kulttuurin keinoin eri hankkeissa hyvin tiiviisti, sillä useissa muissa luvuissa syrjäytymisen ehkäiseminen on ollut jo esillä eri kohderyhmien osalta.

Kulttuurin katsotaan ehkäisevän yksinäisyyttä ja aktivoivan ihmistä, ja näin vähentävän syrjäytymisen riskejä. Taiteen soveltaminen tarkoittaa taiteen käyttöä muiden kuin taiteellisten päämäärien saavuttamiseen. Tavoitteena voi olla esimerkiksi vuorovaikutukseen liittyvän osaamisen, yhteisöllisyyden, itsetuntemuksen ja hyvinvoinnin edistäminen tai syrjäytymisen ehkäiseminen. Tärkeää on yhdessä tekeminen. Yhdessäolon kautta voidaan vahvistaa sosiaalista pääomaa ja ehkäistä yksinäisyyttä ja syrjäytymistä. Kulttuuri- ja taidetoiminnan avulla nuoret rohkaistuivat ilmaisemaan itseään, he ovat saaneet onnistumisen kokemuksia, verkostoituneet muiden nuorten kanssa, oppineet tunnistamaan omaa osaamistaan ja kiinnostuksen kohteitaan ja oppineet uusia taitoja. Mielekäs vapaa-ajan toiminta ja yhteisölliset sidokset ehkäisevät tehokkaimmin syrjäytymistä. Kun ihminen on vetäytynyt syrjään eikä itse aktiivisesti hakeudu uudenlaisiin toimintoihin, on tärkeää tuoda taide ja kulttuuri ihmisen luo sinne, missä hän on ja elää.

Nuorten syrjäytyminen on puhututtanut lähiaikoina paljon, ja useat hankkeet ovat paneutuneet tähän teemaan. Lähtöajatuksena hankkeissa on, että taide vaikuttaa nuoren hyvinvointiin ja identiteetin rakentumiseen. Nuorille on järjestetty toimintaa sadoissa työpajoissa ja tapahtumissa, joissa on sovellettu teatteria, tanssia, nukketheateria ja rakennettu erilaisia esityksiä nuorten kokemusten pohjalta. Tällaisessa toiminnassa olennaista on eri alojen toimiva yhteistyö. Syrjäytymisen ehkäisemisen näkökulma tulee esille myös siinä, kuinka kulttuuri- ja taidetoimintaa sekä harrastusmahdollisuuksia tuodaan helposti saataville. Tästä esimerkkinä bänditoiminta, jota tuettiin hankkeen avulla. Toiminta tapahtui koulun jälkeen koulun tiloissa, joten lasten ja nuorten oli helppo osallistua toimintaan. Lisäksi siinä ei vaadittu aikaisempaa osaamista soittamisesta, vaan toimintaan pystyi osallistumaan myös soittamisen vasta aloittava lapsi tai nuori.

Ikäihmisten syrjäytyminen on toinen iso tema, joka tulee esiin raporteissa. Erityisesti syrjäseuduilla asuvat ikäihmiset voivat helposti jäädä yhteiskunnan toimintojen ulkopuolelle. Eräässä hankkeessa kehitettiin toimintamallia, jolla pyritään kulttuurin ja taiteen keinoin ennaltaehkäisemään maaseudulla asuvien ikäihmisten syrjäytymistä ja vähentää riskiä sairastua muistisairauksiin. Tarkoituksena oli siis elävöittää kylien kulttuurielämää hyödyntämällä asukkaiden osaamista ja kokemusta. Toiminta pyrittiin juurruttamaan osaksi yhteisön elämää, joten olennaista oli se, että ryhmät toimivat itseohjautuneesti ja saavat toteuttaa

itselleen mieleistä taide- ja kulttuuritoimintaa. Onkin erityisen tärkeää, että kulttuuria ja taidetta tarjotaan kaikille ihmisille asuinpaikasta riippumatta lähipalveluna. Toiminnan on vastattava osallistujien tarpeita.

Keski-ikäisten hiukset –musikaali on kiinnostava ja uudellinen esimerkki hankkeesta, jonka tarkoituksena on syrjäytymisen ehkäiseminen ja hyvinvoinnin edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin. Toiminta oli tarkoitettu tavallisten keski-ikäisten turkulaisten ennaltaehkäisevään toimintaan. Osallistajat toteuttivat musikaalin ammattilaisten ohjastamana. Taidelähtöisillä menetelmillä voidaan syventää osallistujien ymmärrystä itsestä, rakentaa monipuolisempaa kuvaa elämästä ja purkaa voimakkaita tunteita. Taiteen keinoin on myös mahdollista tehdä unelmia näkyviksi ja toteuttaa niitä. Hankkeesta tehdyn tutkimuksen mukaan hyvinvointi lisääntyi toiminnan aikana, ja vielä kolmen vuoden jälkeen hyvinvointivaikutukset olivat säilyneet. Muutosta tapahtui etenkin henkisen hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden kokemusten osalta.

Aineisto:

Felixson, K. & Helle, L. & Mäntymäki, M. & Roininen, M. (2012) Taviksesta tähdeksi. Hyvinvointi, elämänhallinta ja yhteisöllisyys Hair-musikaalin tekijöiden kokemana. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 126.

Jonkka, J. & Felixson, K. & Roininen, M. (2012) Hetki tähtenä. Muutokset hyvinvoinnissa vuosi HAIR –produktion jälkeen. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 149.

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Bändikoulu –hanke, Kulttuurista muistoja 2012-2015 – Ikääntyvä kulttuuritoimijana)

Kekäläinen, K. & Kakko, S-C. (toim.) (2013) ”Siellä on suupielet korvissa”. Hyvinvointivaikutuksia sosiaalisesta sirkuksesta. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Krappala, M. & Pääjoki, T. (toim.) (2004) Taide ja toiseus. Syrjästä yhteisöön. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.

Krappe, J. & Parkkinen, T. & Sinisalo-Juha, E. (toim.) (2013) Tavarat taskuissa. Nuorten ryhmäohjauksen taidelähtöisiä menetelmiä. MIMO –projekti 2010-2013. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 83.

Mäkeläinen, K. (toim.) (2015) ”Parasta oli kaikki” Fiiliksistä vaikutuksiin taiteen ja kulttuurin kautta. Kulttuurilla osalliseksi 2012–2015. Espoon Järjestöjen Yhteisö EJY Oy.

Nylund, A. (toim.) (2008) Monikulttuurista hyvinvointia vanhustyöhön. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 69.

Siivonen, K. & Kotilainen, S. & Suoninen, A. (2011) Iloa ja voimaa elämään. Nuorten taiteen tekemisen merkitykset Mysky-hankkeessa. Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisu 44.

Vienamo, E. (toim.) (2015) Taide, kulttuuri, hyvinvointi. Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja. Hyvinvointia kuntiin ilman rajoja –hanke.

4.7. Kehitysvammaiset

Kehitysvammaisille on järjestetty monipuolista ja innovatiivista kulttuuri- ja taidetoimintaa erilaisten hankkeiden avulla. Toimintaa järjestettäessä on toki oltavakin luova ja otettava huomioon se, että osallistujat voivat olla hyvin eritasoisia ja kehitysvamman laatu voi vaihdella osallistujien kesken paljon. Näkökyky, liikkuminen, puhuminen ja ymmärtäminen voivat olla seikkoja, jotka vaihtelevat osallistujasta riippuen. Aina ei tarvita sanoja tai kaikkia aisteja, vaan kommunikoida voi monin eri tavoin. Kulttuuri- ja taidetoiminnassa onkin panostettava siihen, että toiminta on muokattavissa osallistujan mukaan ja että mahdollistetaan jokaiselle osallistujalle onnistumisen kokemuksia ja mahdollisuus iloon ja hyvinvoinnin lisääntymiseen. Matalan kynnyksen toiminta yhdistettynä sopivan tasoisiin toimintoihin ja yksilölliseen huomiointiin toimii hyvänä itsetunnon kohottajana ja hyvän mielen luoja.

Kehitysvammaisille on järjestetty tanssillinen kulttuuripäivä, sosiaalista sirkusta, soveltavaa teatteria, erilaisia työpajoja kuten tarinamatto- ja varjoteatteri –työpajat sekä käynnistetty ilmaisutaitoon liittyvää harrastetoimintaa. Työpajoissa ja taide- ja kulttuuritoiminnoissa voi yhdistyä useita eri taiteenlajeja. Useissa toiminnoissa ja työpajoissa mukana ovat olleet myös omaiset ja ohjaajat. Toimintaa järjestetään yleisimmin päivätoimintakeskuksissa, ryhmäkodeissa ja palvelukeskuksissa.

Erityisen kiinnostavia olivat kaksi uudenlaista toimintamuotoa, jotka ovat kehitysvammaisten ylläpitämä radiotoiminta sekä kehitysvammaisille ja muille tukea tarvitseville ihmisille kehitetty kuvionuotti –menetelmä. Radiotoimintaa pyörittävät siis kehitysvammaiset, jotka tuottavat sisältöä kanavalle. Radiokanavan tarkoitus ei ole olla perinteinen radiokanava, vaan ennemminkin julkaisukanava, oppimisen ympäristö ja foorumi uudelle viestinnälle. Radion väki kouluttaa ohjelmantekijöitä ja pyrkii edistämään kehitysvammaisten ihmisten mahdollisuutta toimia mediassa. Kuvionuotti –menetelmä taas tarkoittaa kehitysvammaisille ja muille tukea tarvitseville kehitettyjä nuotteja, joiden avulla kuka vain voi opetella soittamaan soitinta. Soittamaan oppimalla itseluottamus paranee ja omanarvontunto kasvaa.

Taide- ja kulttuuritoiminnot sekä erilaiset järjestetyt tapahtumat tuottavat kehitysvammaisille ja heidän läheisilleen ja ohjaajilleen virkistystä ja vaihtelua arkeen. Samalla ohjaajien ja ohjattavien keskinäinen vuorovaikutus voi kehittyä. Esimerkiksi sosiaalisessa sirkustoiminnassa osallistujat rohkaistuivat kokeilemaan uutta ja kokivat onnistumisen kokemuksia. Toiminta lisäsi yhteisöllisyyttä ja tuki ryhmätoimintaa opettamalla esimerkiksi maltillisuutta ja muita ryhmätaitoja. Toiminta kohensi osallistujien mielialaa riippumatta kehitysvammaisuuden asteesta tai luonteesta. Toimintaan osallistutaan mielellään, ja siitä on saatu erittäin hyviä kokemuksia.

Erään hankkeen keskeisenä tavoitteena oli mielihyvän tuottaminen, elämyksien ja virikkeiden tarjoaminen, tarinan käyttäminen vuorovaikutuksen, pohdinnan ja toiminnan välineenä, ilmaisukyvyyn tukeminen, muistamisen ja osallistumisen helpottaminen sekä tunteiden kokeminen. Hyviä vaikutuksia voidaan saada aikaiseksi myös lyhyempiaikaisessa toiminnassa, mutta jos halutaan saada aikaan pysyviä pitkäjänteisiä vaikutuksia, niin toiminnan tulisi olla pitkäkestoista, tavoitteellisesta ja sitoutunutta.

Tutkimuksen keinoin on selvitetty, paljonko taide- ja kulttuuritoimintaa kuuluu kehitysvammaisten palvelukodin arkeen normaalisti ilman erillistä hanketta. Palvelutalossa ei ollut taidetta seinillä, mutta taide- ja kulttuuritoiminta on muuten vilkasta. Järjestettyjä toimintoja ovat musakerho, taidepiiri ja taide- ja draamaleirit kesäisin. Lisäksi asukkaat käyvät kaupungilla näyttelyissä ja elokuvissa sekä katsovat videoita. Työntekijät pitävät taide- ja kulttuuritoimintaa tärkeänä osana palvelukodin arkea elämänlaadun ja yhteisöllisyyden kohottajana sekä väylänä oppia tuntemaan asukkaat. Kehitysvammaisten kanssa toimiessa voidaan taiteen avulla saavuttaa jotain sellaista, mikä voi muuten jäädä kommunikaatiovaikeuksien vuoksi tavoittamatta. On tärkeää tuoda huumoria, naurua, iloa ja vaihtelua palvelukoteihin ja sellaisille ihmisille, jotka muuten voivat jäädä kulttuuri- ja taidekokemusten katvealueelle.

Aineisto:

Hautaniemi, S. & Kemppainen, M. & Männikkö, M. (2014) Taiteesta elämäntuntoa. Taiteilijat ja kulttuurikuriirit –hankkeen loppuraportti. Oulun kaupunki, Kulttuuritalo Valve.

Kekäläinen, K. & Kakko, S-C. (toim.) (2013) ”Siellä on suupielet korvissa”. Hyvinvointivaikutuksia sosiaalisesta sirkuksesta. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Liikanen, H-L. (2003) Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital –hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

Malta-Colliard, K. & Lampo, M. (2013) Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tutkivan teatterin keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Mäkinen, M. & Ora, L. & Roihankorpi, R. & Sirén, K. (2009) Voimavara! – Kokemuksia soveltavan teatterin mahdollisuuksista hoiva-alan yrityksissä ja yhteisöissä Pirkanmaalla. 1.4.2009 – 31.5.2009. Raportti (Ylös –hankkeen rinnakkaisprojekti)

Vienamo, E. (toim.) (2015) Taide, kulttuuri, hyvinvointi. Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja. Hyvinvointia kuntiin ilman rajoja –hanke.

4.8. Yhteisöllisyyden ja vuorovaikutuksen lisääminen ja tukeminen

Kulttuuri- ja taidetoiminta ei ole aina kohdennettu tietyille kohderyhmälle, vaan tavoitteena voi myös olla yleisesti ottaen yhteisöllisyyden lisääminen ja tukeminen jollain alueella tai jossain yhteisössä. Kulttuuri ja taide voivat yhdistää ihmisiä tuomalla ihmisiä yhteisen asian äärelle. Taide ja kulttuuri puhuttavat, herättävät tunteita ja tuovat mukavaa tekemistä ja vaihtelua arkeen.

Kuten luvussa 5.6 mainittiin, syrjäseutujen kulttuuri- ja taidetoiminnan lisääminen ja harrastusmahdollisuuksien vieminen syrjäseudulla asuvien ihmisten luo on yksi keino lisätä yhteisöllisyyttä. Syrjäseuduilla esimerkiksi taidepainotteisen ryhmätoiminnan käynnistäminen on omiaan tuomaan ihmisiä yhteen ja edistämään koko kylän aktiivisuutta. Omaehtoisen toiminnan aktivoiminen kylissä ja syrjäseuduilla on tärkeää, sillä kyläläiset voivat myös itse olla tuottamassa ja järjestämässä omalle alueelleen erinäistä kulttuuri- ja taidetoimintaa. Olennaista on toteuttaa ja järjestää sellaista toimintaa, joka vastaa alueella asuvien tarpeita ja toiveita. Erilaiset hankkeet voivat tuoda lisämausteen tällaiseen toimintaan esimerkiksi kustantamalla ammattitaiteilijan käynnistämään ja ohjaamaan toimintaa tai tuomalla uusia näkökulmia asukkaille.

Yhteisöllisyyden tukeminen on tärkeää myös erilaisten uudistusten ja muutosten kohdatessa. Erään hankkeen tavoitteena olikin tukea yhteisöllisyyden kehittymistä draaman tuottamisen ja esittämisen avulla tulevien kuntaliitosten ja palveluiden uudelleenorganisointien edessä. Hankkeessa kerättiin kasaan joukko ihmisiä, jotka kirjoittivat ja esittivät näytelmän, jota esitettiin hankkeen toteutusalueen kunnissa ja kaupunginosissa. Suuret muutokset aiheuttavat epävarmuutta, joten yhteisöllisyyden tukeminen ja kehittäminen ovat tällaisissa tilanteissa tärkeitä. Keinona osallistava draama toimii hyvin, sillä siinä voidaan käsitellä muutoksiin liittyviä pelkoja ja purkaa niitä rakentavalla tavalla.

Taiteen ja kulttuurin avulla voidaan tukea myös pienemmän yhteisön, kuten perheen, vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyttä. Taiteen ja kulttuurin keinoin voidaan tukea vuorovaikutusta, kasvua, kehitystä, itseilmaisua, tunne-elämää ja oppimista. Kaikki nämä taidot ovat tärkeitä perheen sisäisen vuorovaikutuksen ja sitä kautta hyvinvoinnin vahvistamiseksi. Yhteistyökumppaneina tällaisessa projektissa on luonnollisesti päiväkotia ja kouluja. Taidetta ja kulttuuria, lähinnä musiikkikasvatusta, toimintaan toivat alaa opiskelevat opiskelijat.

Aineisto:

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Seinäjoen kylien kulttuuritoiminnan koordinoinnin kehittämishanke - Tulisielut)

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Väkihäjylä – Omaleimainen ja kulttuurisesti verkottunut järvilakeus)

Kulttuurisilta – Osallistava kulttuurikasvatus pääkaupunkiseudun palvelutuotannossa. Loppuraportti. Metropolian Ammattikorkeakoulu. 2011.

4.9. Muut

Aineistosta löytyi myös muutamia kohderyhmiä, joita ei mainittu kuin yksi tai kaksi kertaa. Tässä luvussa käydään lyhyesti läpi vielä nämä kohderyhmät. Näitä kohderyhmiä ovat vangit, sosiaalityön asiakkaat, suomenruotsalaiset sekä erilaisia sairauksia sairastavat henkilöt.

Vangeille on järjestetty kuntouttavaa vankilateatteria sekä kuvataiteen tekemistä. Vankilateatteri järjestettiin Vanajan vankilan naisvangeille, jotka käsikirjoittivat ja esittivät kaksi näytelmää. Vangit sitoutuivat yhteiseen päämäärään kahdeksan kuukauden harjoittelun ajaksi, ja kannustivat toisiaan. Näytelmän teon aikana he löysivät itsestään uusia vahvuuksia ja kokivat onnistumisen kokemuksia. Teatterin tekeminen kehittää vuorovaikutustaitoja sekä itseilmaisua. Teatterin teossa vangit työstivät samalla oman elämänsä keskeneräisiä asioita. Ohjaaja Hannele Martikaisen mukaan taide ei ole terapiaa, mutta siitä saatavat elämykset ovat terapeuttisia ja eheyttäviä. Vankiloissa vangeilla on ollut myös mahdollisuus tutustua kuvataiteen tekemisen eri tapoihin ja tarttua taiteen keinoin oman elämänsä iloihin ja suruihin. Kuvataideprojektissa tarkoituksena oli, että vangit saavat vapaat kädet työstää kuvataiteen avulla mitä haluavat. Ammattitaiteilija opastaa ja ohjeistaa työskentelyssä. Teoksista koottiin lopuksi näyttely. Työskentely perustuu vapaaehtoisuuteen, ja sitä on toteutettu neljässä eri vankilassa.

Sosiaalityön asiakkailla voi usein olla puutetta yhteisöstä ja läheisistä ihmisistä, mikä ilmenee puheena yksinäisyydestä, eristäytymisestä ja arvottomuuden tunteesta. Ihmiseltä siis puuttuvat toiset ihmiset ja yhteisö, joille hän olisi tärkeä. Sosiaalityön asiakkaille onkin järjestetty soveltavaa taidetta koskeva avoin maalausryhmä, jossa voi olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja samalla taiteellinen toiminta voi helpottaa asiakkaiden oman elämän hahmottamista ja selkiyttämistä kuvallisin keinoin. Osallistujille ilo ja onnistumisen tunteet ovat olleet merkittäviä. Ketään eikä kenenkään taidetta arvostella.

Taidetta ja kulttuuria hyödynnetään erilaisia sairauksia sairastavien ihmisten hyvinvoinnin edistämisessä lähinnä osana kuntoutusta tai hoitoa. Esimerkkeinä ovat syömishäiriöistä toipuville järjestetty tanssi- liiketerapia sekä syöpäpotilaille ja -kuntoutujille sekä heidän läheisilleen järjestetty taide- sekä tanssi- ja liiketerapia. Näiden erilaisten taideterapioiden tarkoituksena on löytää voimavaroja arjessa jaksamiseen ja tutkia omaa elämää taiteen keinoin. Syömishäiriöstä toipuvien taideterapiaryhmässä tarkoituksena on lisäksi keskittyä oman kehon ja mielen yhteyteen. Osallistuminen ei edellytä aikaisempaa taidekokemusta.

Viimeisenä esitellään Hyypän (2002) tutkimus, joka käsittelee suomenruotsalaisen väestön pitkäikäisyyttä verrattuna ”suomensuomalaisiin”. Hyypän mukaan sosiaalinen pääoma on se tekijä, joka on hänen kattavassa tutkimuksessaan osoittautunut tehokkaimmaksi elämää pidentäväksi tekijäksi. Sosiaalista pääomaa kertyy toisten ihmisten kanssa yhteisesti vietetyistä hetkistä esimerkiksi harrastusten parissa. Pitkäikäiset suomenruotsalaiset viettävät paljon yhteisöllistä vapaa-aikaa, esimerkiksi talkoissa ja harrastuksissa. Tästä johtuen heillä on paljon sosiaalista pääomaa, josta he ammentavat elinvoimaa ja terveyttä. Hyypä kiinnostui aiheesta, kun huomasi suomenruotsalaisten elävän hämmästyttävästi pidempään kuin suomalaisten. Hän tutki suomenruotsalaista väestöä Pohjanmaalla, jossa asiaa ei voida selittää ”bättre folk –ilmiöllä”. Lisäksi hän

sulki pois tavanomaisten terveyteen vaikuttavien tekijöiden vaikutuksen, kuten iän, sairauksien, tupakoinnin, taloudellisen aseman, koulutuksen, liikunnan, lihavuuden, ravinnon ja geenien.

Aineisto:

Hyyppä, T. M. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Hämäläinen, M. (2012) Vankilateatteri voimauttaa. Kirjoitus Suomen Kulttuurirahaston www-sivuilla. <https://skr.fi/fi/vankilateatteri-voimauttaa> Luettu 26.7.2016.

Kaisa Selin/ Tanssiterapia Piuma/ Lounais-Suomen SYLI Ry. Tanssiterapeuttinen työpaja. <http://www.syliin.fi/tanssiterapeuttinen-ryhma-pori/> Luettu 26.7.2016.

Pesonen, A. (2007) Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 44–47.

Satakunnan syöpäyhdistys, Taideterapiaryhmät syöpäkuntoutujille. http://www.satakunnansyopayhdistys.fi/potilasryhmat_ja_kurssit.php?id=42 Luettu 26.7.2016.

Wallenius, T. (2016) Vankien taideteoksissa näkyy kaipuu siitä, mitä ilman vankilassa jää. Vapaat kädet – vankilataideprojekti. Artikkelit Portti vapauteen www-sivustolla. http://www.porttivapauteen.fi/ammattilaiset/ajankohtaista/3315/vankien_taideteoksissa_nakyy_kaipuu_siita_mita_ilman_vankilassa_jaa Luettu 26.7.2016.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Tässä tutkimuksessa on paneuduttu kulttuurin ja taiteen sekä hyvinvoinnin välisiin yhteyksiin. Tarkastelussa ovat olleet ne kohderyhmät, joiden osalta kulttuurin ja taiteen hyvinvointia edistävää vaikutusta on hyödynnetty eri hankkeissa ja tutkimuksissa Suomessa. Tutkimus tuotti yhdeksän eri kohderyhmää, jotka ovat ikäihmiset; lapset, nuoret, perheet; työyhteisöt, työelämä, työhyvinvointi; mielenterveys- ja päihdekuntoutus, maahanmuuttajat, syrjäytymisen ehkäiseminen, kehitysvammaiset, yhteisöllisyyden ja vuorovaikutuksen lisääminen ja tukeminen, ja muut. Tarkastelukohteeksi valittiin eri kohderyhmät, ja näin ollen jätettiin jotain myös yksityiskohtaisen tarkastelun ulkopuolelle. Jaottelun olisi voinut tehdä myös esimerkiksi taide- ja kulttuurimuodon, toteuttajaorganisaation/toimijan tai hyvinvointivaikutuksen mukaan. Jatkoselvityksiä silmällä pitäen toisenlaisen jaotteluperusteen valitseminen olisi mielenkiintoista.

Suurin kohderyhmä aineiston pohjalta oli ikäihmiset. Heille on järjestetty monipuolista kulttuuri- ja taidetoimintaa hankkeiden avulla työpajoista kulttuuriresepteihin. Toiseksi suurimmat kohderyhmät olivat lapset, nuoret ja perheet sekä työyhteisöt, työelämä ja työhyvinvointi. Yleisesti ottaen eri kohderyhmiä oli huomioitu erittäin monipuolisesti, toisia hieman enemmän kuin toisia. Aina voidaan kuitenkin panostaa vielä siihen, että kehitettäisiin pysyviä ja helposti saatavilla olevia kulttuuri- ja taidetoimintoja ja – palveluita erityisesti niille, joilla osallistumisen mahdollisuudet ovat heikommalla tasolla. Kynnyksen madaltaminen ja mukaan innostaminen ovat avainasemassa jokaisen kohderyhmän osalta. Tärkeää on, että kehitetään erilaisia toimintoja ja palveluja, sillä ihmisten mieltymykset ja tarpeet ovat myös erilaisia.

Kaikissa hanke- ja tutkimusraporteissa ei ollut selkeästi vain yhtä kohderyhmää, vaan kohderyhmänä saattoi olla samanaikaisesti esimerkiksi sekä henkilökunta että asiakkaat. Näin oli sellaisissa hankkeissa, joissa päätarkoituksena oli henkilöstön kehittäminen ja uuden yhteistyökuvion mallintaminen, ja jossa samanaikaisesti tämän päämäärän saavuttamiseksi toteutettiin jotain toimintaa asiakkaiden kanssa. Tavoitteena saattoi myös olla henkilöstön työhyvinvoinnin kohentaminen uusien luovien menetelmien koulutuksella, jossa menetelmiä tietenkin hyödynnettiin asiakkaiden kanssa. Lisäksi aineistosta löytyi sellaisia tapauksia, jossa päätarkoituksena oli asiakkaiden hyvinvoinnin edistäminen jollakin kulttuuri- ja taidetoiminnalla, mutta samalla henkilökunta pääsi osalliseksi toimintaan. Kaikilla hankkeilla ja tutkimuksilla ei ole esimerkiksi ikäryhmän tai elämäntilanteen mukaan määriteltäviä kohderyhmiä, vaan toiminta voi olla yleisesti ottaen kulttuurin ja taiteen saavutettavuuden parantamista ihmisille.

Yksi toistuva näkökulma erilaisissa tutkimuksissa ja raporteissa on taiteen ja kulttuurin vieminen niiden ihmisten luo, joille se ei ole helposti muuten saatavilla. Tällaisia esimerkkejä ovat hoitolaitokset, syrjäseudut ja sairaalat. Näin tasavertainen kulttuurista ja taiteesta nauttiminen toteutuu paremmin, eikä erinäisillä elämänmuutoksilla tai asuinpaikalla ole täysin rajoittavaa vaikutusta siihen, minkälaisista kulttuuri- ja taidetoimintaa on tarjolla.

Kulttuuria ja taidetta on hyödynnetty ihmisten hyvinvoinnin edistämisessä monin eri tavoin. Ihmisille voidaan tuoda kulttuuria ja taidetta katseltavaksi, kuunneltavaksi ja koettavaksi erilaisin esityksin ja

näyttelyin esimerkiksi hoivalaitoksiin ja kouluihin. Kulttuuria ja taidetta voidaan tuoda myös syrjäseuduille, joissa harrastamisen ja osallistumisen mahdollisuudet voivat olla heikommalla kuin kasvukeskuksissa. Työpajat ovat yleinen hankkeiden toteuttama keino osallistaa ihmisiä taiteen ja kulttuurin pariin. Työpajoja on monia erilaisia, liittyen esimerkiksi musiikkiin, kuvataiteeseen, draamaan ja käsitöihin. Kulttuurin ja taiteen kuluttamista voidaan edistää lisäämällä ylipäättään osallistumismahdollisuuksia, järjestämällä erilaisia tapahtumia, madaltamalla kynnyksiä ja kartoittamalla ihmisten tarpeita kulttuurin ja taiteen osalta. Ihmiset voivat osallistua kulttuuriin ja taiteeseen myös itse harrastamalla ja toteuttamalla näitä, esimerkiksi näytelmä- tai musiikkiharrastuksen kautta. Lisäksi taidetta ja kulttuuria hyödynnetään välineellisesti erilaisten kuntoutusten ja terapioiden tukena ja välineenä. Keinoja on siis monia seuraamisesta ja katselemisesta toteuttamiseen, tekemiseen ja kehittämiseen. Myös taide- ja kulttuurimuodot ovat olleet moninaisia: teatteria, sanataidetta, tanssia, runoutta, videoesityksiä, elokuvia, lukemista, jumppaa, muistelutuokioita, sosiaalista sirkusta, laulua, piirtämistä, maalaamista, valokuvaamista, kädentaitoja, näyttelyissä, konserteissa ja museoissa käymistä, ja niin edelleen.

Useat puheenvuorot puhuvat sen puolesta, että kulttuuria ja taidetta pitäisi olla saatavana kaikille ja sen pitäisi olla osa arkea, ei vain luksusta. Kulttuuri ja taide ovat siis jokaisen oikeuksia, ja näin ollen kulttuuri- ja taidepalvelut ja –toiminnot tulisi suunnitella ja järjestää siten, että jokaisella olisi pääsy kulttuurin ja taiteen pariin.

Aineistosta käy ilmi, että kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia on haastavaa mitata ja todentaa, ja selkeä mittari toiminnan vaikuttavuuden arviointiin puuttuu. Tulokset ja vaikutukset ovat useimmiten laadullisia ja kestoltaan epäselviä. Sekä toimintapaikkojen työntekijät, hankkeiden ja tutkimusten toteuttajat, ohjaajat sekä joissain tapauksissa hankearviointien tekijät ovat osaltaan eri raporteissa maininneet tästä puutteesta. Olisikin hyödyllistä, jos tällaisen toiminnan arviointiin saataisiin yhteneväiset mittarit ja menetelmät, jotta tuloksia ja parhaita käytäntöjä voitaisiin raportoida yhteneväisesti ja luotettavasti.

Yhteistyön merkitys korostuu sekä hankkeiden tekijöiden ja toiminnan kohteena olevien paikkojen välillä, että eri ammattikuntien, kuten taiteilijoiden ja kulttuuritoimijoiden ja sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten välillä. Sujuvan yhteistyön avulla saataisiin tehokkaammin hyödynnettyä toisen alan tietoa ja yhdistettyä voimavaroja ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi. Osa hankkeista keskittyikin nimenomaan yhteistyön kehittämiseen pysyvien toimintamallien ja käytänteiden luomiseksi.

Huomionarvoista on se, että asiakkaat ja kohderyhmät eivät ole aina vain kulttuurin ja taiteen vastaanottajia ja seuraajia, vaan myös arvostettuja tuottajia. Yleensä kulttuuria ja taidetta tuodaan ihmisten luo siten, että he voivat seurata, katsoa ja kuunnella sitä. Toiset kuitenkin haluavat itse osallistua taiteen ja kulttuurin tekemiseen ja tulla jopa vakavasti otetuiksi kulttuurin ja taiteen tuottajiksi. Näitä esimerkkejä ovat ikäihmisten näytelmän teko ja esittäminen, nuorten rap-musiikin kirjoittaminen, esittäminen ja levyttäminen sekä vankien taideteokset ja niiden näytteille laittaminen. Hyödyt vastaanottajan sekä tekijän ja tuottajan rooleissa eivät sulje toisiaan pois, vaan ennemminkin täydentävät toisiaan. Tulee siis ottaa huomioon se, että tarjotaan ihmisille myös mahdollisuuksia itse tuottaa kulttuuria ja taidetta. Arvostetuksi sekä nähdyksi ja

kuulluksi tuleminen voi joskus olla tärkeämpää kuin pelkästään taiteesta ja kulttuurista nauttiminen sitä seuraamalla.

Kun eri kohderyhmille suunnitellaan kulttuuri- ja taidetoimintaa, on tärkeää ottaa huomioon, että eri kohderyhmillä on erilaisia tarpeita ja toiveita koskien toimintaa. Ensinnäkin kulttuuri- tai taidemuodon on oltava mielekäs ja toteuttamistavan sellainen, että kohderyhmän jäsenet voivat siihen osallistua ja sitä toteuttaa. Lapsille voidaan toteuttaa esimerkiksi kehitystä tukevaa ja leikinomaista toimintaa, ikäihmisille virkeyttä, hoitoa ja hoivaa tukevaa toimintaa, mielenterveys- ja päihdekuntoutujille kuntoutusta tukevaa toimintaa, ja niin edelleen. Toki tulee muistaa, että kaikilla ihmisillä on iästä ja terveydentilasta huolimatta yksilölliset kiinnostuksen kohteet koskien kulttuuria ja taidetta. Kuitenkin silloin, kun toteutetaan tietylle kohderyhmälle erikseen suunniteltua toimintaa, on hyvä ottaa huomioon kohderyhmän tarpeet. Taiteen soveltava käyttö tähän tarkoittaa, että sitä sovelletaan aina tilanteen ja kohderyhmän mukaan sopivalla tavalla.

Haasteena näyttää olevan se, että työpajamuotoinen ja hankkeen varoilla tuotettu kulttuuri- ja taidetoiminta kestää yleensä vain hankkeen tai tutkimuksen teon ajan. Toiminta ei useinkaan jää elämään, vaan kun hanke loppuu, toiminta loppuu. Onkin pyritty panostamaan nimenomaan siihen, että toiminta saataisiin muotoiltua itseohjautuvaksi ja osallistujien tarpeista lähteväksi, jotta he jatkaisivat (esimerkiksi käsityökerhon) toimintaa myös hankkeen päättymisen jälkeen. Myös taiteilijoiden kouluttamisella ja ”kulttuuritarjottimien” kehittämisellä on pyritty siihen, että esimerkiksi jokin toimipaikka (esimerkiksi ikäihmisten hoivakoti) voi tilata taiteilijan ja hänen tuotteistamiaan kulttuuri- ja taidekokonaisuuksia ja –toimintoja tarpeensa mukaan. Pääosin toiminnat ovat kuitenkin lyhytkestoisia ja kokeiluluontoisia, vaikka osallistujat haluaisivatkin jatkaa toimintaa. Kyse on monissa tapauksissa resursseista, yhteistyöstä ja taidoista.

Tätä monissa raporteissa mainittua haastetta ei ole vielä ratkaistu, vaikka asia tiedostetaan. Olisikin tärkeää kehittää toimintatapoja ja käytänteitä aina eteenpäin, eikä toimia niin, että jokaisessa hankkeessa kokeillaan uudelleen taide- ja kulttuuritoimintaa. Aikaisemmista kokemuksista tulisi ottaa oppia, ja pyrkiä kehittämään ratkaisuja edellisten toimijoiden havaitsemiin ongelma-kohtiin. Panostusta tulisi lisätä esimerkiksi kulttuuri- ja taidepalvelujen saatavuuden helpottamiseksi, monipuolisuuden lisäämiseksi ja jatkuvien toimintojen alulle saattamiseksi ja juurruttamiseksi. Pysyvien toimintamuotojen kehittäminen ja toteuttaminen olisi siis tarpeen.

Ammattitaiteilijat ovat tärkeässä osassa, ja joidenkin hankkeiden päätarkoituksena on nimenomaan taiteilijoiden kouluttaminen ja työllistäminen. Eri taiteenlajeja edustavilla ja eri taustan omaavilla taiteilijoilla on jo ennestään erilaisia kompetensseja muun muassa erilaisten kohderyhmien kanssa toimimisesta sekä ryhmän ohjaamisesta. Esimerkiksi esittävän taiteen ja draaman ammattilaiset voivat olla lähtökohtaisesti luontevampia ryhmien kanssa, kun taas valokuvaaja tai kuvataiteilija voi tarvita enemmän alkukoulutusta ryhmien kanssa toimimisesta.

Ylipäätään taiteilijoiden kouluttaminen näyttää olevan askeleen pidemmälle vietyä kulttuurin, taiteen ja hyvinvoinnin yhdistämistä, sillä tällä tavoin edistetään ja turvataan se, että on ammattilaisia ja osajia järjestämässä ja toteuttamassa tällaista toimintaa myös hankkeiden päättymisen jälkeen. Tätä kautta voi

syntyä uudenlaista osaamista ja ammattikuntaa, eli soveltavan taiteen ammattilaisia. Toki on huomattava, että myös sosiaali- ja terveysalan tai muun alan työntekijä voi kouluttautua soveltavan taiteen osaajaksi ja käyttää näitä menetelmiä omassa työssään.

Erialaisten ryhmien ohjaajilla on iso rooli ja vastuu siitä, minkälaiseksi ryhmän toiminta ja osallistujien mielenkiinto muodostuu. Ohjaajan tulee osata ohjata ryhmää, mutta myös kyetä sosiokulttuuriseen innostamiseen ja yksilöllisten taitojen ja tarpeiden huomiointiin. Tieto soveltavan taiteen käytöstä sekä tieto kohderyhmästä ovat avainasemassa. Myös toisenlainen toiminta, esimerkiksi jonkin avoimen kulttuuri- tai taidetapahtuman järjestäminen vaatii taitavaa suunnittelua, jotta ihmiset saadaan innostettua mukaan toimintaan.

Allardt (1976) hyvinvoinnin ulottuvuuksien mukaan taide ja kulttuuri näyttävät tuottavan ennen kaikkea being – ulottuvuuden (itsensä toteuttamisen muodot) mukaista hyvinvointia. Taide- ja kulttuuritoiminnoissa on ollut olennaista, että yksilöä pidetään persoonana, ja erityistarpeet otetaan huomioon. Osallistujilta yleensä tiedustellaan ennen toiminnan aloittamista heidän mieltymyksiään, jotta toiminnasta tulisi osallistujille mukavaa. Kulttuurin ja taiteen parissa sekä seuraajat, tuottajat että toimijat saavat osakseen arvontoa tuomalla esiin omia näkökulmiaan, avaamalla itseään ja heittäytymällä toimintaan, sekä tuottamalla kaunista ja yksilöllistä taidetta. Tavoitteena kulttuurin ja taiteen osalta on se, että jokaisella ihmisellä on mahdollisuus ja oikeus osallistua ja toteuttaa itseään. Siksi onkin tärkeää taata yhdenvertaiset osallistumisen mahdollisuudet ja viedä kulttuuria ja taidetta myös sinne, missä ihmisillä on rajoittuneet osallistumisen mahdollisuudet. Viimeisenä on tärkeää, että ihmiset saavat vaikuttaa siihen, millaista toimintaa heille ja heidän alueellaan järjestetään. On olennaista, että osallistujien ääni tulee kuuluviin, eikä toiminta ole vain ylhäältä päin annettua.

Being – ulottuvuuden lisäksi kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutus näyttää syntyvän myös loving – ulottuvuuden (yhteisyyssuhteet) kautta. Usein kulttuuri- ja taidetoimintoja toteutetaan tai seurataan yhdessä muiden kanssa. Kun kokoonnutaan yhteisen asian ja tekemisen äärelle, syntyy yhteisöllisyyttä, me-henkeä ja toveruutta. Syrjäytymisen ehkäiseminen ja hyvän mielen luominen onkin ollut tarkoituksena ja tavoitteena useissa hankkeissa ja tutkimuksissa. Myös Liikasen (2003) jaottelun mukaan yksi kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista on yhteisöllisyyden ja verkostojen syntyminen, jotka auttavat elämänhallinnassa.

Kulttuurin ja taiteen hyvinvointia edistävästä vaikutuksesta huolimatta asiaan ei kannata suhtautua täysin kritiikittömästi. Niitä ei sovi ottaa kaiken kattavina ratkaisuin ja parantavina voimin, jotka poistavat jokaisen ihmisen ongelmat, hyvinvoinnin puutteet ja yksinäisyyden. Kulttuuri ja taide eivät välttämättä sovi kaikille. On kuitenkin tärkeää edistää ihmisten tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua ja kohentaa omaa elämäänsä kulttuurin ja taiteen avulla, jos he sitä itse haluavat. Lisäksi tulee ottaa huomioon, että kulttuuri ja taide eivät automaattisesti ole hyvän elämän avaimia, vaan ihmisen on myös itse tehtävä asian eteen jotain. Osallistuminen, avoin mieli, kokeileminen ja uusista asioista kiinnostuminen ovat tärkeitä seikkoja. Vastuuta ei siis voi sysätä pelkästään kulttuurin ja taiteen ”parantaville” vaikutuksille. Aineiston raporteissa oli

suhteellisen vähän kriittisiä puheenvuoroja kulttuurin ja taiteen vaikutuksista, vaikka monissa raporteissa tuotiinkin esille vaikuttavuuden mittaamisen ja arvioinnin haasteet.

Aihe kaipaa vielä lisää tutkimusta ja kehittämistä, jotta pysyviä yhteistyökuvioita saadaan toteutettua ja luotettavia ja yhteneväisiä mittareita kehitettyä vaikutusten arviointia varten. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää niihin kohderyhmiin, jotka ovat jääneet hieman vähemmälle huomiolle. Näitä ovat esimerkiksi eri maahanmuuttajat, vangit sekä erilaisia sairauksia sairastavat henkilöt. Lisäksi olisi hedelmällistä tutkia, minkälaisia hyvinvointikäsitteitä hanketoimijoilla, kehittäjillä ja tutkijoilla on, sillä erilaiset käsitykset hyvinvoinnista ja hyvästä elämästä ohjaavat sitä, millaista toimintaa kehitetään. Olisi myös tärkeää saada aikaan keskustelua kuntatoimijoiden sekä kulttuuri- ja taidetoimijoiden välille tulevaa sote -uudistustakin silmällä pitäen. Nyt olisi oivallinen mahdollisuus luoda uusia, pysyviä yhteistyökuvioita kuntalaisten hyvinvoinnin edistämistoimintaa varten.

6. LÄHTEET JA AINEISTO

LÄHTEET:

Aalto, S. (2007) Luovuusterapiat hoitomuotona. Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 173–178.

Allardt, E. (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY: Juva.

Cohen, G. D. (2006) Research on creativity and aging: The positive impact of the arts on health and illness. The American Society on Aging, Volume xxx, number 1, 7-15.

Eväsoja, M. (2010) Taiteet terveyden, hyvinvoinnin ja työssä jaksamisen edistäjänä. Tieteessä tapahtuu 3/2010

Hohental-Antin, L. (2001) Luvan ottaminen – Ikäihmiset teatterin tekijöinä. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.

Honkasalo, M-L. (2013) Kulttuuri, terveys ja hyvinvointi – millä ehdoilla yhtälö on mahdollinen? Vahlo, J. & Ruoppila, S. (toim.): Turku 2011 – Tieteen kulttuuripääkaupunki. Turku, Turku 2011 -säätio.

Hyypä, M. T. & Liikanen, H-L. (2005) Kulttuuri ja terveys. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Hyypä, T. M. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Hyypä, M. T. (2013) Kulttuuri pidentää ikää. Kustannus Oy Duodecim.

Inkeri, T. (2011) Tulla näkyväksi – tulla nähdyksi, taideterapeuttisen työnohjauksen lähtökohdat. Teoksessa Työnohjaus –ryhmien ja organisaatioiden kehittämisen välineenä. Ranne, K. & Markkanen, H. & Malo, T. (toim.) Tampereen ammattikorkeakoulun julkaisuja, 160–174.

Kallio, T. (2006) Laadullinen review –tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. Hallinnon tutkimus 2.

Karisto, A. (1996) Invisible social policy: empowerment through cultural participation. Kvartti 3B/1996, Helsinki Quarterly, 50–53.

Komulainen, M. & Sutinen, J. (2011) Matka taikamaailmassa – Draama ja kirjallisuusterapia lapsen kuntoutuksessa. Teoksessa Kuukasjärvi, A. & Linnossuo, O. & Sutinen, J. (toim.) (2011) Taidetyöskentely arjen näyttämöillä. Teoriaa, menetelmiä ja sovelluksia. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 53, 166–178.

Konlaan, B. B. (2001) Cultural experience and health. The coherence of health and leisure time activities. Umeå University Medical Dissertations, New Series no. 706.

- Liikanen, H-L. (2003) Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital –hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Liikanen, H-L. (2010) Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1.
- Mäki, T. (2007) Yhteisötaide – tapausesimerkki Be Your Enemy. Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 232–241.
- Nummela, O. (2008) Trust, Participation, and Health among Ageing People. A Cross-Sectional Cohort Study of Men and Women Born in 1926–30, 1936–40, and 1946–50 in the Lahti Region, Southern Finland. Väitöskirja. Helsinki: Kansanterveyslaitos.
- OPM (2002) Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi. Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta TAO.
- Pirnes, E. & Tiihonen, A. (2010) Katsaukset. Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista. Käsitteiden, kokemusten ja vastuiden uusia tulkintoja. Kasvatus & Aika 4 (2) 2010, 203-235.
- Rantala, P. & Jansson, S-M. (toim.) (2013) Taiteesta toiseen. Taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 10.
- Sokka, S. & Kangas, A. & Itkonen, H. & Matilainen, P. & Räisänen, P. (2014) Hyvinvointia myös kulttuuri ja liikuntapalveluista. Kunnallisan alan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 77.
- STM (2007) Hyvinvointi 2015 –ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita. Julkaisuja 2007:3. Helsinki: Yliopistopaino.
- STM (2015) Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman 2010–2014 loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Ulrich, R. S. (1984) View through a window may influence recovery from surgery. Science. April 27, 224: 420–421.
- Viitanen, R. (1999) Kulttuuripuntari 1999. Kulttuuripolitiikan osaston julkaisusarja Nro 9/1999. Opetusministeriö, Helsinki.
- von Brandenburg, C. (2003) Kuvataide työhyvinvoinnin ja työtoiminnan tukena - uusia näkökulmia ja käytännön esimerkkejä. Työturvallisuuskeskuksen raporttisarja 2003/1.
- von Brandenburg, C. (2008) Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä. Näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön. Opetusministeriön julkaisuja 2008:12.

von Otter, C. (2008): Kultur – En del av hälsosamt liv? Kulturrådets Skriftserie 2008:4

Väänänen, A. & Murray, M. & Koskinen, A. & Vahtera, J. & Kouvola, A. & Kivimäki, M. (2009) Engagement in cultural activities and cause-specific mortality: Prospective cohort study. *Preventive Medicine* 49 (2009) 142–147.

AINEISTO:

Anttila, E. (2010) Koko koulu tanssii! Kehollisuuden haasteita ja mahdollisuuksia kouluyhteisössä. Nuorisotutkimus 4/2010.

Felixson, K. & Helle, L. & Mäntymäki, M. & Roininen, M. (2012) Taviksesta tähdeksi. Hyvinvointi, elämänhallinta ja yhteisöllisyys Hair-musikaalin tekijöiden kokemana. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 126.

Forssell, H. & Roininen, S. (2012) Museolaukku. Suomen Kansallismuseon Neuvostoliitto-aiheinen museolaukku Helsingin Diakonissalaitoksen Alppituvassa. Helsingin Diakonialaitos, raportit 01/2012.

Hautaniemi, S. & Kemppainen, M. & Männikkö, M. (2014) Taiteesta elämäntuntoa. Taiteilijat ja kulttuurikuriirit –hankkeen loppuraportti. Oulun kaupunki, Kulttuuritalo Valve.

Heimonen, K. (2012) Koska olet. Taidetoiminta muistisairaitten hoitokodissa. Helsingin Diakonialaitos, raportit 4/2012.

Hyvinvointia kulttuurista – Mitä, miten ja kenelle? Hyvinvointia kulttuurista Etelä-Pohjanmaalle –hanke. Etelä-Pohjanmaan liitto, julkaisu C: 50. 2007.

Hyypä, T. M. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Hämäläinen, M. (2012) Vankilateatteri voimauttaa. Kirjoitus Suomen Kulttuurirahaston www-sivuilla. <https://skr.fi/fi/vankilateatteri-voimauttaa> Luettu 26.7.2016.

Ikonen, E. & Henriksson, A. (2013) Tukeva porras. Kuvataiteesta hyvinvointia pilottihankkeen väliraportti vuodelta 2013. Kauno Ry.

Jonkka, J. & Felixson, K. & Roininen, M. (2012) Hetki tähtenä. Muutokset hyvinvoinnissa vuosi HAIR –produktion jälkeen. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 149.

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Kulttuurista muistoja 2012–2015 – Ikääntyvä kulttuuritoimija –hanke)

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Vauvaperhe väreilee –hanke, Bändikoulu –hanke)

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Bändikoulu –hanke, Kulttuurista muistoja 2012-2015 – Ikääntyvä kulttuuritoimijana)

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Seinäjoen kylien kulttuuritoiminnan koordinoinnin kehittämishanke - Tulisielut)

Jumppanen, A. & Suutari, T. (2013) Hyvinvointia kulttuurista – esimerkkejä kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyöstä Etelä-Pohjanmaalla. (Väkihäjylä – Omaleimainen ja kulttuurisesti verkottunut järvilakeus)

Jussila, P. (toim.) (2011) Luovaa lystiä. Luovat menetelmät osana hoitotyötä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kaisa Selin/ Tanssiterapia Piuma/ Lounais-Suomen SYLI Ry. Tanssiterapeuttinen työpaja. <http://www.syliin.fi/tanssiterapeuttinen-ryhma-pori/> Luettu 26.7.2016.

Kantonen, L. (2007) Nuorten osallisuus ja näyttelytila. Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 88- 95.

Kekäläinen, K. & Kakko, S-C. (toim.) (2013) ”Siellä on suupielet korvissa”. Hyvinvointivaikutuksia sosiaalisesta sirkuksesta. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.

Kontusalmi, H. (2007) Elämäntarinat taipuvat taiteeksi. Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 96-102.

Koponen, T. (toim.) (toim.) Kulttuuria vanhusten arkeen (KUVA) –hanke, loppuraportti. Turun kaupungin sosiaali- ja terveystoimi.

Krappala, M. & Pääjoki, T. (toim.) (2004) Taide ja toiseus. Syrjästä yhteisöön. Sosiaali- ja terveystoimen tutkimus- ja kehittämiskeskus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Krappe, J. & Parkkinen, T. & Sinisalo-Juha, E. (toim.) (2013) Tavarat taskuissa. Nuorten ryhmäohjauksen taidelähtöisiä menetelmiä. MIMO –projekti 2010-2013. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 83.

Kulttuurisilta – Osallistava kulttuurikasvatus pääkaupunkiseudun palvelutuotannossa. Loppuraportti. Metropolian Ammattikorkeakoulu. 2011.

Kuusimäki, T. & Mustanniemi, S. & Havu, P. (toim.) (2014) Kolmio. Kuvataiteen, musiikin sekä sosiaali- ja terveystoimen ammattilaiset yhdistävät voimansa. Satakunnan ammattikorkeakoulu.

Känkänen, P. & Rainio, P. (2010) Suojassa, mutta näkyvässä – taidelähtöinen toiminta osallisuuden rakentajana lastensuojelussa. Nuorisotutkimus 4/2010.

Känkänen, P. (2013) Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. Helsingin yliopisto, väitöskirja. Terveystoimen ja hyvinvoinnin laitos.

- Lehikoinen, K. & Pässilä, A. & Martin, M. & Pulkki, M. (toim.) (2016) Taitelija kehittäjänä. Taiteelliset interventiot työssä. Kokos julkaisuja 1/2016, Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu Helsinki, Artsequal – tutkimushanke.
- Liikanen, H-L. (2003) Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital –hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Liikanen, H-L. (2013) Taidetta ja työn iloa! Kulta –tutkimus 2012-2013. Etelä-Savon kulttuurirahasto.
- Liippo, E. & Pessi, E. & Ritvanen, J. (2013) Taide jää mieleen – taidemuseosta hyvinvointia kotihoidon työntekijöiden arkeen. ”Arjessa ja työssäkin pitää olla pysähtymisiä ja aikaa asioiden syvempään pohdintaan”. Turku, sosiaali- ja terveystoimi.
- Lilja-Viherlampi, L-M. (toim.) (2013) Care music. Sairaala- ja hoivamusiikkityö ammattina. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 158.
- Malmivirta, H. & Kivelä, S. (toim.) (2014) Taiteesta ja kulttuurista avaimia aivoterveysteen. Palvelumallien kehittämistä kansalaislähtöisesti. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 89.
- Malmivirta, H. & Taivainen, A. (toim.) (2012) Merkittävien ihmisten yhteiskunta. Hymykuopat –hanke kunnan tarpeisiin vastaajana. Salon kaupunki, Kulttuuripalvelut.
- Malta-Colliard, K. & Lampo, M. (2013) Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tutkivan teatterin keskuksen julkaisu, Tampereen yliopisto.
- Mäkeläinen, K. (toim.) (2015) ”Parasta oli kaikki” Fiiliksistä vaikutuksiin taiteen ja kulttuurin kautta. Kulttuurilla osalliseksi 2012–2015. Espoon Järjestöjen Yhteisö EJY Oy.
- Mäkinen, M. & Ora, L. & Roihankorpi, R. & Sirén, K. (2009) Voimavara! – Kokemuksia soveltavan teatterin mahdollisuuksista hoiva-alan yrityksissä ja yhteisöissä Pirkanmaalla. 1.4.2009 – 31.5.2009. Raportti (Ylös –hankkeen rinnakkaisprojekti)
- Nuutinen, T. (2007) Keinu – joutilaitten istuskelua vai ”oikeaa” vanhustyötä? Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 164–172.
- Nylund, A. (toim.) (2008) Monikulttuurista hyvinvointia vanhustyöhön. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 69.
- Pesonen, A. (2007) Teoksessa Bardy, M. & Haapalainen, R. & Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Kiasman julkaisuja 106/2007, 44–47.
- Pettersson, C. (toim.) (2013) Art goes work. Yrkehögskolan Novia.

- Rosenlöf, A-M. (2013) Osaamispolku –kohtaamisia vanhustyössä. 2012–2013 Loppuraportti. Taiteen edistämiskeskus.
- Routasalo, P. & Toivonen, H. & Rautiainen, M. (toim.) (2013) Hyvä arki vanhukselle. Voimavarojen aktivoiminen taidelähtöisillä menetelmillä. Turun ammattikorkeakoulu, raportteja 154.
- Rönkä, A-L. & Kuhanen, I. & Liski, M. & Niemeläinen, S. & Rantala, P. (toim.) (2011) Taide käy työssä. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä. Taika 2008-2011. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarjat, osa 74.
- Satakunnan syöpäyhdistys, Taideterapiaryhmät syöpäkuntoutujille. http://www.satakunnansyopayhdistys.fi/potilasryhmat_ja_kurssit.php?id=42 Luettu 26.7.2016.
- Siivonen, K. & Kotilainen, S. & Suoninen, A. (2011) Iloa ja voimaa elämään. Nuorten taiteen tekemisen merkitykset Mysky-hankkeessa. Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 44.
- Särkämö, T. & Laitinen, S. & Numminen, A. & Tervaniemi, M. & Kurki, M. & Rantanen, P. (2011) Muistaakseni laulan: Musiikin käyttö muistisairaiden mielialan, elämänlaadun ja kognitiivisen toimintakyvyn tukemisessa. Milla Sillanpään säätion julkaisuja A:10.
- Taide kotouttaa. Lapin taiteilijaseuran selvityksiä 4, 2014.
- Taipale, M. (2008) Terveyttä ja hyvinvointia kulttuurista senioreille –hankkeen loppuraportti ja hankearviointi. Socom Kaakkois-Suomen Sosiaalialan Osaamiskeskus Oy.
- Tuisku, K. & Houni, P. (2015) Experience of Cultural Activities provided by the Employer in Finland. Nordic journal of working life studies, 2015/5.
- Vienamo, E. (toim.) (2015) Taide, kulttuuri, hyvinvointi. Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja. Hyvinvointia kuntiin ilman rajoja –hanke.
- Wallenius, T. (2016) Vankien taideteoksissa näkyy kaipuu siitä, mitä ilman vankilassa jää. Vapaat kädet –vankilataideprojekti. Artikkelinä Portilla vapautteen www-sivustolla. http://www.porttivapautteen.fi/ammattilaiset/ajankohtaista/3315/vankien_taideteoksissa_nakyy_kaipuu_siita_mita_ilman_vankilassa_jaa Luettu 26.7.2016.
- Willberg, E. (2011) Ikäihmisten kulttuurikaari. Enemmän elämänlaatua, parempaa arkea. Loppuraportti. Kaste, Tampereen kaupunki.